

วิเคราะห์ วรรณคดีประวัติศาสตร์ นางนพมาศ และ พระราชพิธีสิบสองเดือน

ประทีป ชุมพล

เกี่ยวกับหนังสือเรื่องนางนพมาศ สมเด็จพระ
ดำรงราชานุภาพ ทรงพระวินิจฉัยไว้ในคำนำหนังสือ
นางนพมาศว่า ข้อหนังสือเล่มนี้เรียกกันมา ๓ ข้อ คือ
นพมาศ เรวดีนพมาศ และตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ข้อ
ความของหนังสือตอนต้นกล่าวถึงมนุษยชาติ และต่อ
มากล่าวแสดงเหตุที่บิดามารดานำไปถวายตัวเป็นพระ-
สนม แล้วพรรณนาถึงหน้าที่ข้าราชการในตลอดไปจน
แบบพิธี ๑๒ เดือน ซึ่งมีพระราชประเพณีครั้งกรุงสุโขทัย
แต่ไวยาหารของหนังสือเล่มนี้คงจะแต่งไม่เกินสมัยรัชกาล
ที่ ๒ กับที่ ๓ เป็นสูงสุด ไม่อาจนำไปเทียบกับสำนวน
ในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยและไตรภูมิพระร่วงได้ ทว่า
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งว่า อาจ
จะมีเค้าเดิมอยู่บ้าง แต่ต้นฉบับเดิมคงจะบกพร่อง
วิปลาส ครั้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการแต่งใหม่
โดยตั้งใจจะปฏิสังขรณ์ให้เรียบร้อย และภายหลังสม-
เด็จพระดำรงราชานุภาพ ก็มีความคิดเห็นคล้อยตาม
รัชกาลที่ ๕ ในข้อที่ว่าอาจจะมีของเดิมเมื่อครั้งกรุงสุโข-

ทัยจริงก็ได้ แต่ก็ปราศจากหลักฐานอันใดมายืนยันให้
ชัดเจนลงไป

เกี่ยวกับพระราชพิธีตามที่ปรากฏอยู่ในเรื่องนาง
นพมาศนั้น มีครบทั้ง ๑๒ เดือน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระ
ราชพิธีเกี่ยวข้องกับพราหมณ์ และถ้านำหลักฐานอันได้
แก่ศิลาจารึกมายืนยัน จะเห็นได้ว่าไม่ค่อยจะเข้ากัน
เพราะในจารึกสมัยสุโขทัยมีกล่าวถึงพิธีทางพุทธ และ
เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และพระราชพิธี
๑๒ เดือนในเรื่องนางนพมาศนั้น ถ้านำไปเปรียบเทียบกับ
กฎมณเฑียรบาลสำหรับพระนครสมัยกรุงศรีอยุธยาที่
เกี่ยวกับพระราชพิธี ๑๒ เดือน จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่มิ
ลักษณะใกล้เคียงกันมาก อันอาจจะมีอิทธิพลต่อกันก็ได้
แต่ไม่อาจจะกล่าวได้แน่นอนลงไปว่าใครคืออิทธิพลจาก
ใครเป็นแน่

หลักฐานที่จะนำมาอ้างอิงได้ว่าในสุโขทัยนั้น มี
พระราชพิธีอันใดที่ปรากฏแน่ชัด เราจะต้องยึดมาจาก
จารึกหลายหลักในสมัยสุโขทัย ซึ่งมีกล่าวถึงบ้าง ส่วน
ในไตรภูมิพระร่วงนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา ไม่

อาจจะหาร่องรอยที่กล่าวถึงพระราชพิธีได้แน่ชัด ส่วน
ตำนานต่างๆ ทางเมืองเหนือ ซึ่งมีเหตุการณ์เกี่ยวข้องกับ
กับสุโขทัยเหมือนกัน เช่น ชื่นกาลมาลีปกรณ์ จามเทวี
วงศ์ พงศาวดารเหนือ ฯลฯ หรือพงศาวดารโยนก ทว่า
ตำนานดังกล่าวเขียนขึ้นในชั้นหลัง ราวพุทธศตวรรษที่
21 ลงมา ซึ่งส่วนใหญ่ในสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่ง
ล้านนาไทย ซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
แห่งกรุงศรีอยุธยา เอกสารนี้ไม่อาจจะนำมาอ้างอิงได้
อย่างเต็มที่ และไม่อาจจะถือเป็นหลักฐานได้แน่ชัดเพราะ
เขียนห่างจากเวลาเดิมหลายร้อยปี และการคัดลอกกัน
มาย่อมวิบัติสลดเคลื่อน จึงขอข้ามประเด็นหลักฐาน
นี้ไปและสันนิษฐานจากศิลาจารึกสมัยสุโขทัยเป็นส่วน
สำคัญ โดยใช้สถาปัตยกรรมประติมากรรมประกอบบ้าง
พระราชพิธี 12 เดือน ตามปรากฏในหนังสือนาง
นพมาศ

- เดือน 12 - ว่าด้วยพิธีจองเปรียง
- เดือนอ้าย - ว่าด้วยพิธีตรียัมปวายและตรีปวาย
- เดือนยี่ - ว่าด้วยพระราชพิธีบุษยภิเษก
- เดือน 3 - ว่าด้วยพิธีธำมณีเทวะ
- เดือน 4 - ว่าด้วยพิธีสัมพัจฉรฉินท์
- เดือน 5 - ว่าด้วยพิธีเคนทรศวसन
- เดือน 6 - ว่าด้วยพิธีแรกนา
- ว่าด้วยพิธีวิสาขบูชา
- เดือน 7 - ว่าด้วยพิธีเกษปะ
- เดือน 8 - ว่าด้วยพิธีเข้าพรรษา
- เดือน 9 - ว่าด้วยพิธีพืชมงคล
- เดือน 10 - ว่าด้วยพิธีกวนข้าวทิพย์
- เดือน 11 - ว่าด้วยพิธีอาสยุข

หมายเหตุ - เมื่อนำมาตรวจสอบหลักฐานทางด้านโบราณ
คดี ปรากฏพิธีอยู่ในข่ายพอจะสันนิษฐานได้
คือ

- เดือนอ้าย - พิธีตรียัมปวายและตรีปวาย
- เดือน 5 - พิธีเคนทรศวसन
- เดือน 6 - พิธีแรกนา
- เดือน 8 - พิธีเข้าพรรษา

พระราชพิธีเดือนอ้าย พิธีตรียัมปวายและตรีปวาย

ตามหนังสือเรื่องนางนพมาศกล่าวถึงพระราชพิธี
กล่าวถึงเดือนอ้ายว่า “ครั้นล่วงมาถึงเดือนอ้าย กาลที่
หนดพระราชพิธีตรียัมปวายและตรีปวาย เป็นการน้อม
ขัตติยกษัตริย์ประมุขประชาชนชายหญิงยักยักหน้าพระเท
สถานหลวง บรรดาหมู่ชะแม่มางในทั้งหลายก็ตกแต่ง
กรัษกายไปตามเสด็จสมเด็จพระร่วงเจ้า คูไถนวงกระ
ดานสานน้ำราแสง และที่คาน้ำพ้อพราหมณ์แห่งพระ
อิศวร พระนารายณ์ในเพลาตรึง พระที่นั่งไชยฆาต
เกษมสานตรล่ำราญใจถ้วนทุกหน้า เป็นธรรมเนียมพระ
นคร”

หลักฐานตามศิลาจารึกหลักที่ 4 (จารึกวัดป่ามะม่วง)
กล่าวสนับสนุนว่าในสมัยสุโขทัยน่าจะมีพิธีตรียัมปวาย
และตรีปวาย “... (จารึกมาก) ... รูปพระอิศวร ...
พระองค์ ... บริบูรณ์แล้ว ... บัดนี้ ณ วันศุกร์ ...
ค่ำ เดือนแปด บุรพาสานนักษัตติยกษัตริย์ เสด็จเข้า
เสด็จประดิษฐานรูปพระมหেশ্বর พระวิษณุ ... ไว้ใน
หอเทวาลัยมหาเกษตร ในป่ามะม่วงนี้ ... คาบ
พราหมณ์ทั้งหลายบูชาเป็นนิตย์”

จารึกวัดป่ามะม่วงจารึกเป็นภาษาเขมร ไม่ทราบ
ปีจารึกแน่นอน แต่เข้าใจว่าจารึกราว พ.ศ. 1905 ใน
รัชกาลพญาลิไทย กล่าวถึงการหล่อรูปพระอิศวร และ
การประดิษฐานรูปพระมหেশ্বর พระวิษณุในหอเท
วาลัยมหาเกษตร

หลักฐานทางสถาปัตยกรรม หอเทวาลัยมหาเกษตร ตาม
ปรากฏในศิลาจารึก จากการค้นคว้า ปรากฏว่าห่างจาก
วัดป่ามะม่วงไปทางทิศใต้ประมาณ 100 เมตร มีซาก
โบราณสถานอยู่แห่งหนึ่ง เครื่องบนพังหมดแล้ว ยังคง
เหลืออยู่แต่ฐานรูปสี่เหลี่ยม มีเสาศิลาแลงสี่เหลี่ยม ตั้ง
อยู่ตามฐาน มุมละเสา รวม 8 เสา เสาศิลาแลงมีช่อง
เหลี่ยมทุกเสา บางที่อาจจะเป็นกรอบลูกกรงก็ได้ ซาก
ที่ปรากฏแต่ฐานนักโบราณคดีสันนิษฐานว่า พระมหา
ธรรมราชาลิไทยสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานเทวรูปตาม
ปรากฏในศิลาจารึกก็ได้

ยังมัวค
มังกูเ
โบสถ
ตามเบ
พระอิ
สมมก
ทพหล
พระยา
นภาพ
ศิวะ
มหาธา
หลักฐา
พระนา
สุโขทัย
พระพุ
อาจเห
นคร
ฐานทา
ไว้ไว้
แนด้วย
พระรา
ถึง
พธเม
“เดือน
มายุ
กรอง
ได้
ทาม
พระร่วง
นพร
ประม
บันดา
พระยา
ออกไม
บาทโค

นอกจากหอเทวาลัยปรากฏว่าในเมืองสุโขทัยนั้น ยังมีวัดอยู่หนึ่งคือวัดศรีสวาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสันนิษฐานว่า ที่นี่ยังเป็นโบสถ์พราหมณ์ เพราะในวัดศรีสวายมีปรากฏสามยอดตามแบบปรากฏขอม ปรากฏมีปูนปั้นประกอบเป็นรูปพระอิศวรและพระนารายณ์ปางต่างๆ ได้ค้นพบรูปพระสมณ (พระอิศวร) ภายในพระปรารภองค์กลาง และพบหลักปักไม้อยู่ในโบสถ์ 2 หลัก รูปร่างเหมือนที่หนึ่ง พระยาอินทจักร และคำว่าศรีสวาย ๑ กรมดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าอาจจะเพี้ยนมาจากคำว่า ศรี-สวายุก็ได้ วัดนี้อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัดพระมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

หลักฐานทางประติมากรรม ประติมากรรมรูปพระอิศวรพระนารายณ์ พระอุมา เป็นต้น ปรากฏว่าได้ค้นพบในสุโขทัยมากมาย และลักษณะศิลปะนั้นร่วมสมัยกันกับพระพุทธรูปอันสวยงามของศิลปะสมัยสุโขทัย ตัวอย่างอาจเห็นได้จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

หลักฐานจากศิลาจารึก สถาปัตยกรรมและหลักฐานทางประติมากรรมที่ปรากฏนั้น อาจจะสันนิษฐานได้ว่าพิธีกรรมปวสย และตรีปวสยมีในสมัยสุโขทัยเป็นแน่ด้วย เพราะมีหลักฐานที่กล่าวมาสนับสนุน

พระราชพิธีในเดือนห้า

พิธีเชษฐศิวสาน ตามหนังสือนางนพมาศกล่าวว่า "เดือน 5 ถึงการพระราชพิธีศิวสานใหญ่ ประชุมหม่อมมาตยาฝ่ายทหาร พ่อเรือหัวพระยาหลวง ผรงเมืองกรุง เมืองเอกโท ตรังตรา และช่วงเมืองกิ่งเมือง ปากจั่น ได้ฝ่ายเหนือ บรรดาเป็นเมืองขึ้นออก และเศรษฐีมีหน้ามัทรีพัสในตระกูลต่างๆ มารับถวายบังคมสมเด็จพระร่วงเจ้าพร้อมกัน" "ครั้นเพลาย้ายแสงในวันนั้น พระมหाराชครูพราหมณ์พฤติบาตรราชบรมหงส์ ก็ประชุมหมู่พราหมณ์พฤติบาต ในสถานพระเทวกรรม บันดาลเสียงสังข์บูชาบุญชัยบาตบวงสรวย พร้อมกับพระยาหลวง นายทหารข้างทหารม้า ต่างไปริยข้าวตอกดอกไม้สมิทธิสังเวยพระเทวกรรม อังกุษาวุธ และบ่วงบาต โดยดำหรับพระคชกรรมคเชนทร์ส้าน" "สมเด็จพระ

พระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตรขบวนคเชนทรส้านสำราญราชหฤทัย ทั้งพระอัครชายาบรมวงศาพระสนมกำนันหัวพระยาข้าเฝ้าชาวพระราชารณทุกทั้งหลาย ต่างเรียงขึ้นชมพระบรมโพธิสมภาร เป็นการณ์นักขัตฤกษ์คเชนทรส้านสามทิววัน"

หลักฐานตามศิลาจารึกหลักที่ 3 (จารึกนครชุม) ตามจารึกหลักนี้ แม้ว่าข้อความจะชำรุดไม่มากก็ตาม เราพอจะได้หลักฐานเพียงมีคำว่า สมัยสุโขทัยน่าจะมพิธีคเชนทรศิวสาน และศิลาจารึกหลักอื่นๆ ก็กล่าวสนับสนุนด้วย

"อยู่กตสกาตุงค์กระทำยันตรข้าง ...

คล่องข้างเป็นพฤติปาสศาสตร์ ..."

ศิลาจารึกหลักที่ 1 (จารึกพ่อขุนรามคำแหง)

"เมื่อชั่วพ่อกู กูบำเรอแก่พ่อกู กูบำเรอแก่แม่กู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้ม หมากหวานอันใดกินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนวังข้างใต้ กูเอามาแก่พ่อกู กูไปที่บ้านที่เมือง ได้ข้างใต้วง ได้บัวได้นาง ได้เงินได้ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู"

คำว่าไปตีหนวังข้าง คือการไปคล้องช้างนั่นเอง หมายถึงการไปคล้องช้างป่า สังเกตดูในคำที่ว่า ไปตีเอาน้ำเมืองเมื่อได้ข้างมากใช้คำว่าได้ข้าง และการคล้องช้างก็รับความกับจารึกนครชุม ที่กล่าวว่าการคล้องช้างเป็นพฤติปาสศาสตร์ เช่นมีการทอดเชือกตามเชือก

นอกจากนี้ความสัมพันธ์กับช้าง ตามปรากฏในศิลาจารึกหลายหลักในสมัยสุโขทัยมีมาก เช่นการยกทัพจับศึกใช้ช้าง การค้าช้าง เหลานี้เป็นต้น หลักฐานทางสถาปัตยกรรมที่อาจจะกล่าวได้ว่า ชาวสุโขทัยมีความสัมพันธ์กับช้างเช่น เจดีย์ทวดช้างรอบ (กำแพงเพชร) และเจดีย์ทวดช้างล้อม (สุโขทัย) ที่ฐานของเจดีย์มีหัวช้าง และลำตัวโผล่ออกมา แม้ว่าคตินจะเป็นคติของลังกา แต่แสดงให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัย ช้างมีความสำคัญมากทีเดียว ข้อความสนับสนุนจากจารึกวัดศรีชุม (จารึกหลักที่ 2) มีกล่าวถึงเรื่องช้าง และกล่าวสรุปไว้ว่า "รู้คุณช้างอันหนึ่ง รู้คุณม้าอันหนึ่ง ..."

ตามหลักฐานที่กล่าวมา พอจะสันนิษฐานว่าในสมัยสุโขทัยน่าจะมพิธีคเชนทรศิวสานเป็นแน่

พระราชพิธีเดือนหก

พิธีแรกนา หนังสือนางนพมาศกล่าวถึงการแรกนาว่า ครั้นถึงเดือนหก เป็นนักษัตรฤกษ์ในพระราชพิธีไพศาล จรดพระนังคัล จึงพระกรุพราหมณ์พริตติบรมหงส์ก็ ประชุมพราหมณ์ ผูกพรตอยู่เชิญพระเทวรูปเข้าสู่โรง พิธีอันแวดล้อมด้วยราชวชิตรฆณทุลละห่านหลวงหน้า พระตำหนักหัว ครั้นถึงกำหนดวันอุดมฤกษ์วันอาทิตย์ เป็นวันสำหรับพระทำการมงคลแรกนาขวัญ

พิธีแรกนา ไม่อาจจะกล่าวสั้นนิยฐานลงไปได้ อย่างแน่นอนว่ามีในสมัยสุโขทัย เพราะศิลาจารึกหลัก ต่างๆ ที่กล่าวถึงไร่นา มิได้กล่าวว่ามีครั้งแรกนา แต่ โดยสภาพแวดล้อมทางด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจและ วัฒนธรรมที่รับจากอินเดีย น่าจะมีพิธีแรกนาในสมัย สุโขทัย จากสิ่งที่กล่าวมาอาจวิเคราะห์ได้จากศิลาจารึก ในสมัยสุโขทัย ซึ่งพอจะมองเห็นเค้าได้บ้าง

หลักฐานจากศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองทางเกษตรกรรม และการเอาใจใส่ของพ่อขุนราม คำแหงในด้านการเกษตร ซึ่งการชักจูงให้รู้จักการทำ ไร่นาของพ่อขุนรามคำแหง เป็นแนวพืดที่จะชาวพิช แรกนานั้นน่าจะ

“1214 ศก, ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหง เข้า เมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยปลูกไม้ตาลไม้ลิ้นเจ้าจึงให้ ข้างพันชะตารหินตั้งท่ากลางไม้ตาลนี้”

“เบื้องหัวนอกเมืองสุโขทัยนี้ มีภูผาหินปูครุอยู่ มีศรีดงต มีป่าพร้าว ป่าลาง มีป่าม่วงป่าขาม”

ศรีดงต = คือทำนบ เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤต ว่า สรียทุญด แปลว่าทำนบ เรียกกันว่าทำนบ พระร่วง

“เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว”

“สร้างบ้านมากป่าพลู หัวเมืองทุกแห่ง ป่าพร้าว ก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็ หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้าง ได้ไว้แก่นกลางเมืองสุโขทัยนี้มน้ำตระพังโพยสี่โลกิน ดี ดังกินน้ำโขงเมื่อแล้ง”

จารึกหลักที่ 13 (จารึกบนฐานพระอิศวร)

“อนึ่งเมื่อทำนาไร่ ย่อมเอาพืชข้าวในนาอันปลูก เอง มิได้เอาข้าวในยุ้งไปหว่านค้ำดังทั้งหลาย อนึ่งทอ

ปุพระยาร่วง ทำเอาเข้าไปเลี้ยงบางพานนั้นก็ถมหายสิ้น เขาย่อนวนาทางฟ้า และหาที่อนันพบ กระทำให้อาณา เข้าไปเลี้ยงนาให้เป็นนาเหมือนนาฝ่ายมิได้เป็นทพทำ กัน ทำทั้งนี้ถวายพระราชกุศลแก่สมเด็จพระเจ้า อยู่หัวทั้งสองพระองค์”

พระราชพิธีเดือนแปด

พระราชพิธีเข้าพรรษา ตามหนังสือนางนพมาศกล่าวไว้ “ครั้นเดือน 8 ถึงนักษัตรฤกษ์บูชาใหญ่การพระราชพิธี อาสามาส พระวรบุตพทุทธิโนรสในพระศาสนา จะ จำพระวรราเป็นมหาสันนิบาตทุกพระอาราม”

หลักฐานเกี่ยวกับพิธีเข้าพรรษาในสมัยสุโขทัย นั้น ศิลาจารึกหลายต่อหลายหลักได้กล่าวถึงอยู่เสมอ อาจจัดได้ว่าเป็นพิธีทางพุทธศาสนาที่สำคัญพิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นพระราชพิธีของพระเจ้าแผ่นดินในเดือนแปดด้วย

หลักฐานจากศิลาจารึกหลักที่ 1 “คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบว ท่วยนาลูกเจ้าลูกขุนทั้งสนทั้งหลาย ทั้งผู้ขายผู้หญิงผู้ท่วย ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน”

จารึกหลักที่ 5 (จารึกวัดป่ามะม่วง) “จึงให้อาราชระ มหาสามสังฆราช เข้าพรรษาสิ้นไตรมาส”

จารึกวัดป่าแดงแผ่นที่ 2 (จารึกหลักที่ 9) “เมื่อขให้ไว้... แล้วให้ไปบูชาพระมหาธาตุเจ้าแล้วจึง... เข้าพรรษาในอาวาสสมมวงพูนไชร์ เราไชร์เข้าพรรษา ในวัดป่าแดงในป่าลศักราชได้ 724”

บทวิเคราะห์พระราชพิธี 12 เดือน

พระราชพิธี 12 เดือน ตามปรากฏในหนังสือ นางนพมาศ ซึ่งอ้างว่าเป็นพระราชพิธีที่มามาแต่ครั้งสุโขทัยเป็นราชธานี ก่อนที่จะได้อธิบายพระราชพิธี 12 เดือน ว่ามีพิธีอะไรบ้างที่ไม่น่าจะปรากฏและพิธีใดบ้างชวนให้คิดว่าน่าจะจะมี จะขอขมความความเป็นมาของ หนังสือนางนพมาศให้เข้าใจเสียก่อน คือ หนังสือเล่มนี้ ถ้าดูกันตามลำนวนโวหารแล้วมีอายุ ไม่ถึงสมัยสุโขทัย เพราะสำนวนใหม่มาก อาจกล่าวได้ว่าเป็นสำนวนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเท่านั้นเอง ในระหว่างรัชกาลที่ 2 ที่ 3 ซึ่งก็มีบางตอนทูลชี้แจงว่าเป็นพระราชพิธีที่

ของรัชกาล
นอศพล
ราชต่าง
สมัยสุโข
ออกไปก็
สิ้นที่
อาวธเน
ความจริง
ขอศพล
ภาพพจน์
ศาสตร์
กรงศรี
รัฐภาพ
ลักษณะ
ราชานภ
ชนหลง
เจ้าอยู่
ระรอย
ทรงวิ
รัตนโก
ล้วนจ
นพมาศ
กล่าวไว้
เป็นคำ
กรงศรี
สุโขทัย
นวนิจ
ถึงความ
ใน
ทลทาง
ใหญ่หลวง
กล่าวไว้
สมัยสุ
พ่อขุน
จนถึงพร
กล่าวพิ

ของรัชกาลที่ 3 ถ้าพิจารณา ดูในแง่เนื้อหาจะเห็นว่า
ข้อคิดพลุดอกมาจากหลายแห่ง ตัวอย่างเช่นการกล่าวถึง
ชาติต่าง ๆ ในโลกโดยเฉพาะชาติทางตะวันตก ซึ่งใน
สมัยสุโขทัยยังไม่ได้เดินทางเข้ามา และที่ประหลาด
ออกไปคือชาติอเมริกันนั้นเพิ่งจะเกิดขึ้นในสมัยรัตนโก-
สินทร์ มาปรากฏในหนังสือนางนพมาศด้วย ในด้าน
การที่แปลออกไปคือบันทึกในสมัยสุโขทัย ซึ่ง
ความจริงบันทึกในพุทธศตวรรษที่ 19 ยังไม่มีในโลก
ข้อคิดพลุดอกประการหนึ่งที่เห็นได้ชัดคือการพรรณนา
ภาพทิวของกรุงสุโขทัย ผิดไปจากสภาพทางภูมิ-
ศาสตร์ เพราะกรุงสุโขทัยที่บรรยายนั้นเป็นลักษณะของ
กรุงศรีอยุธยา หรือกรุงรัตนโกสินทร์แสดงว่าผู้รจนานี้
หนึ่ง ซึ่ง
สภาพของเมืองสุโขทัยแม่แต่น้อย หนังสือเล่มนี้มี
ลักษณะปลอมแปลงอย่างเห็นได้ชัด สมเด็จพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงวินิจฉัยว่าเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นใน
สมัยหลังอย่างแน่นอน แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวและกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ให้ข้อคิดเห็นว่า
พระยารัษฎนครบดีอาจจะมีอยู่บ้าง แต่ต้นฉบับเดิมบก-
พร่องวิปลาสขาดหาย จึงมีผู้แต่งเพิ่มเติมขึ้นในสมัย
รัตนโกสินทร์ ในภายหลังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ได้วินิจฉัยอีกครั้งหนึ่ง และวิจารณ์ว่า หนังสือนาง
นพมาศมีของเดิมจริง เพราะลักษณะพิธีพราหมณ์ที่
กล่าวไว้ในหนังสือเล่มนี้โดยมากเป็นพิธีอย่างเก่า และ
เป็นคำราชพิธีจริง อาจเป็นแบบที่ใช้เป็นแบบแผนก่อน
กรุงศรีอยุธยา ซึ่งหมายถึงเป็นพิธีมาตั้งแต่สมัย
สุโขทัยก่อนข้างมั่นคง จึงควรนำพระราชพิธี 12 เดือน
ที่ในจดหมายเหตุมีความข้อใดที่ควรสนับสนุน และทั้งตั้งหัก
แกความคิดเห็นดังกล่าว

ในสมัยกรุงสุโขทัยเราทราบมาแล้วว่าได้รับอิทธิ-
ทางพุทธศาสนาจากลังกา เข้ามามีอิทธิพลอย่าง
ใหญ่หลวงจากกล่าวได้ว่าสุโขทัยยึดเอาแบบแผนมาจาก
ลังกาว่าได้ จากหลักฐานโดยเฉพาะทางวรรณคดีใน
สมัยสุโขทัย พุทธศาสนาเฟื่องฟูมาก วรรณคดีในสมัย
ขุนรามคำแหง ได้แก่ศิลาจารึกหลักที่ 1 แสดงให้
เห็นถึงพระราชาคณะภิกษุของพ่อขุนรามคำแหงมีแต่
ว่าถึงพิธีต่าง ๆ ในพุทธศาสนา และความเชื่อต่อทาง

ศาสนาพราหมณ์เอง ไม่ปรากฏหลักฐานทาง
ศาสนาพราหมณ์เลย

“พ่อขุนพระรามคำแหงนั้นมาเป็นท้าวเป็นพระยา
แก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครูบาอาจารย์สั่งสอนไทยทั้ง
หลายให้รู้บุญรู้ธรรมแท้”

“พ่อขุนพระรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้ง
ชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยบัวท่วยนางลูกเจ้าลูกขุนทั้งสนทั้ง
หลาย ทั้งผู้ขายผู้หญิง ผู้ท่วยมีศรัทธาในพระพุทธ
ศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน”
เถยวกับพิธ

“ผู้ท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีล
เมื่อพรรษา ทุกคน เมื่อ ออกพรรษา กรานกฐินเดือนหนึ่ง
ก็แล้วเมื่อ กรานกฐิน มีพนมเบญมีพนมหมาก มีพนม
ดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน บริพากฐินไอยทาน
แล้วแล้ญับลั่นไปสวดอุทิศกฐินถึงอริยัญญิกพัน เมื่อจัก
เข้ามาเวียงเรียงกันแต่อริยัญญิกพันเท่าหัวลาน ดับังดิ-
กอลอยด้วยเสียงพาทย์เสียงพิณเสียงเลื่อนเสียงขับ ใคร
จักมักเล่นเล่น ใครจักมักหัวหัว ใครจักมักเลื่อนเลื่อน
เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวงเทียร้อยคนเสียดกัน
เข้ามาดูท่านเผาเทียนท่านเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้ดังจัก
แตก”

จารึกวัดป่ามะม่วง (หลักที่ 4-5) “เข้าพรรษา
สิ้นไตรมาส เมื่อออกพรรษาจักกระทำมหาทานฉลอง
พระสัมพุทธที่ทรงหล่อกับพระองค์พระพุทธองค์”
(หลักที่ 5-4 ข้อความตรงกัน)

จารึกวัดเขมา (หลักที่ 14) “อ้าแดงเสนบูชา
มหาเวสสันดรจารสำหรับหนึ่งบาท”

จารึกในสมัยสุโขทัยที่มีการแปลออกมาเผยแพร่
20 หลักนั้น ปรากฏว่ามีเพียงหลักเดียว (คือจารึกหลัก
ที่ 13 จารึกบนฐานพระอิศวรสัมฤทธิ์) ไม่ได้กล่าวถึง
พุทธศาสนา ส่วนใหญ่อีก 19 หลัก กล่าวถึงพระราช-
กรณียกิจ และการสร้างบุญกุศลของประชาชนชาว
สุโขทัย จึงเห็นได้ว่าวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ มักเกี่ยว
ข้องกับพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งไตรภูมิพระร่วง
วรรณคดีอีกเล่มหนึ่งในสมัยสุโขทัยก็เกี่ยวข้องกับพุทธ-
ศาสนา

หลักฐานเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ในสมัยสุโขทัย มีปรากฏเพียง 2 หลัก คือจากวัดป่ามะม่วง (หลักที่ 4) “บัดนี้ วันศุกร์ ขัน ... คำ เดือนแปดบุรพาสาด นักขัตฤกษ์ เวลารุ่งเช้า เมื่อประดิษฐานรูปพระ-มเหศวร พระวิฆณุ ... ไว้ในหอ เทวาลัยมหาเกษตร ในป่ามะม่วงนี้ ... ดาบส พราหมณ์ทั้งหลายบูชาเป็น นิตย์” จารึกหลักนี้กล่าวถึงพุทธศาสนามากกว่าศาสนา พราหมณ์ จารึกหลักนี้พระเจ้าแผ่นดินต้องการแสดง ให้เห็นว่าพระองค์ทรงอุปถัมภ์ศาสนาอื่นๆ ด้วย

จารึกบนฐานพระอิศวร (หลักที่ 13) “เจ้าพระ-ญาศรีธรรมมาโศกราชประดิษฐานพระอิศวรเป็นเจ้าไว้ ให้ครองสัตว์สัตว์ในเมื่องกำแพงเพชร”

จากหลักฐานที่ปรากฏจะเห็นว่า พระเจ้าแผ่นดิน ทรงมีแต่พระราชกรณียกิจในทางพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทมาก ฝ่ายศาสนา พราหมณ์และพราหมณ์เป็นส่วนรองลงมา ไม่มี

ส่วนสำคัญในพิธีต่างๆ เลย ในสิ่งนี้มีลักษณะตรงกัน ข้ามจากหนังสือนางนพมาศ เพราะพระราชกรณียกิจ ของพระเจ้าแผ่นดินที่ปรากฏในพระราชพิธี 12 เดือน นั้น ในจำนวน 13 พิธีเป็นพิธีพราหมณ์ถึง 9 พิธี 4 พิธีเป็นของพุทธศาสนา แม้ว่าจะเป็นพุทธศาสนา ตาม พราหมณ์ยังมีส่วนสำคัญในการดำเนินพิธีกรรม บทบาทของพระสงฆ์แทบจะไม่ปรากฏ และเป็นส่วน สำคัญเลย

ลักษณะที่แตกต่างกันดังกล่าว เป็นสิ่งที่ควร จะได้นำมาพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งไม่ควรจะมองข้ามไป เมื่อนำพระราชพิธี 12 เดือน ในหนังสือนาง นพมาศไปเปรียบเทียบกับพระราชพิธี 12 เดือน ใน หนังสือกฎมณเฑียรบาล ซึ่งเป็นพระราชพิธีของพระ มหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จะเห็นว่ามีความใกล้เคียงกันมาก มีต่างกันเพียง 2-3 พิธีเท่านั้น

นางนพมาศ (สุโขทัย)	กฎมณเฑียรบาล (อยุธยา)
เดือน 12 - พิธีจองเปรียง	- พิธีจองเปรียงลดชุดลอยโคม
เดือนอ้าย - พิธีตรียัมปวายและตรีปวาย	- ไถเรือ เถลิงพิธีตรียัมปวาย
เดือนยี่ - พิธีบูชาภิเษกเถลิงพระโคกนเลียง	- พิธีบูชาภิเษก เถลิงพระโคกนเลียง
เดือน 3 - พิธีธยาน์เทาะห์	- พิธีธยาน์เทาะห์
เดือน 4 - พิธีสัมพัจฉรฉินท์	- พิธีสัมพัจฉรฉินท์
เดือน 5 - พิธีกเชนทร์ศิวสถาน	- พิธีเผด็จศึก ลดแจตรออกสนาม
เดือน 6 - พิธีแรกนา	- พิธีไฟสาขย์ จรดพระนังคัล
- พิธีวิสาขบูชา	
เดือน 7 - พิธีเคณทะ	- พิธีทูลนาล่างพระบาท
เดือน 8 - พิธีเข้าพรรษา	- พิธีเข้าพรรษา
เดือน 9 - พิธีพรมศาสนา	- พิธีตุลาการ
เดือน 10 - พิธีกว่นข้าวทิพย์	- ภัตตบพิศสารท
เดือน 11 - พิธีอาศุศ	- พิธีอาศุศแข่งเรือ

จะเห็นได้ว่าพระราชพิธี 12 เดือน ในกฎมณ-เฑียรบาล (อยุธยา) มีลักษณะใกล้เคียงกันมากกับนาง นพมาศจนคล้ายกับว่ามาจากต้นตออันเดียวกัน พระ-

ราชพิธีตามกฎมณเฑียรบาลตามประวัติกล่าวว่า สม-พระบรมไตรโลกนาถเป็นผู้โปรดเกล้าให้ทรงงานขึ้น ต้นฉบับตกทอดมาถึงปัจจุบันนี้อยู่ในลักษณะที่

จะวิภาษ
สมควร
กลดเกล้า
จารึกใน
ลักษณะที่
กันว่าเป็น
นำเอาพร
ต่างๆ เหล
หลักฐาน
ก็ได้ ถ่า
คือพิธี
บาล ทศ
พระราชพิธี
ดังกล่า
เป็นเพียง
ใน
ตามปรก
วัดระทัก
ด้านภูมิศา
ด้านโบราณ
พระราชพิธี
“พิ
เดือน 12
ประชาชน
โดยทุกตร
สนสามรา
นั้นต่างทำ
เช่นเป็น
งานเป็น
หน้าพระท
“ทอ
โดยพระท

จะวิปาสกาสถาเถรอนันต์ ถือเป็นคนเกาทัณฑ์สมบุรณ์พอสมควร แต่หนังสือนางนพมาศนั้นต้นฉบับเดิมวิปาสกาสถาเถรอนันต์ได้ขยำยเขียนมากทีเดียว มีการชำระขึ้นในระหว่างรัชกาลที่ 2 ที่ 3 การชำระทำไปในลักษณะที่หาต้นฉบับเดิมไม่ได้เลยทีเดียว จนคล้ายกันว่าหนังสือที่แต่งขึ้นใหม่ การชำระรัชกาลที่ 5 ทรงนำเอาพระราชพิธีในงานนพมาศมากล่าวอ้างว่าพิธีต่างๆ เหล่านี้จะมีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย แต่ขัดกับหลักฐาน จนไม่สามารถจะยอมรับว่ามีมาแต่ครั้งสุโขทัยได้ ถ้าว่ากันตามหลักฐานแล้วเรื่องนางนพมาศน่าจะถือที่พลเรื่องพระราชพิธี 12 เดือน จากกฎหมายโบราณ ที่ต้นฉบับเดิมอาจจะเป็นตัวราชที่พราหมณ์ใช้ในพระราชพิธีก็ได้ จึงทำให้พระราชพิธีส่วนใหญ่คล้ายคลึงกันมาก แต่อย่างไรก็ตาม ข้อสันนิษฐานดังกล่าวเป็นเพียงข้อคิดเห็นเสนอแนะเท่านั้น

ในขั้นต่อไปลองพิจารณาพระราชพิธี 12 เดือนตามปรากฏในหนังสือนางนพมาศ เปรียบเทียบกับสาระที่เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัย ทางด้านภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี และหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่ปรากฏประกอบกับข้อวินิจฉัย

พระราชพิธีจองเปรียง

“พอถึงการพระราชพิธีจองเปรียงในวันเพ็ญเดือน 12 เป็นนักษัตรฤกษ์ ชักโคมลอยโคม บรรดาประชาชนชายหญิงต่างตกแต่งโคมชักโคมแขวนโคมลอยทุกตระกูลทั่วพระนคร แล้วก็ชวนกันแล่นมโหรีสพกล่นสามราตรี เป็นเยี่ยงอย่าง แต่บรรดาฝ่ายราชบุรุษนั้นต่างทำโคมประเทียบบริวารวิจิตรด้วยลวดลายวาดเขียนเป็นรูปและสีฐานต่างๆ ประกวดกัน มาชักมาแขวนเป็นระเบียบเรียงรายตามแนวโคมชัยเสาระหงตรงหน้าพระที่นั่งชลพิมาณ”

“ทอดพระเนตรชักโคมลอยโคมแล้ว ก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่ง ไปถวายดอกไม้เพลิง บูชาพระรัตนตรัยทั่วพระอารามหลวง บรรดาที่อยู่ริมฝั่งน้ำที่รอบกรุง”

“มีทุกท่าอารามหลวง และหน้าบ้านร้านแพเหล่าทะลุทั้งหลาย ก็ตกแต่งแขวนโคมประเทียบพวงบุบผา

มาลัยผุกระใบศรีต่างๆ ตั้งโต๊ะแต่งเครื่องสักการบูชาประกวดกันทั้งสองฟากฝั่งน้ำ”

ในพระราชพิธีจองเปรียงนางนพมาศได้บรรยายให้เห็นสภาพของเมืองหลวงนั้นว่า มีแม่น้ำไหลผ่านรอบกรุง บ้านเรือนและวัดวาอารามนั้นตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำ และมีแพมากมาย ภาพพจน์ดังกล่าวที่นางนพมาศบรรยายนั้นเป็นสภาพของพระนครศรีอยุธยา เพราะสภาพเมืองเป็นเกาะมีแม่น้ำรอบ การสัญจรไปมาในทางน้ำนั้นสำคัญมากในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่กรุงสุโขทัยนั้นไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน มีแม่น้ำยมไหลผ่านก็ห่างออกจากตัวเมืองประมาณ 12 กิโลเมตร การตั้งบ้านเรือนและวัดวาอารามของสุโขทัยนั้นอยู่ในตัวเมืองสุโขทัย ซึ่งจารึกหลักที่ 1 มีกล่าวไว้การใช้ของชาวสุโขทัย ใช้น้ำที่ขุดเป็นตระพัง หรือตบนำมาจากทำนบ

จารึกหลักที่ 1 “กลาเมืองสุโขทัยมนตระพังโพยสี่ไสกินดี ดังโขงเมื่อแล้ง”

“เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยมีกฤทิหารปู่ครูอุ้มศรีดงส” (ศรีดงส = ทำนบ)

ตระพังในเมืองสุโขทัยมีมากเช่น ตะพังเงิน ตะพังทอง ตะพังตะกวน สามารถ ถักน้ำใช้ได้ทั้งปี นอกจากตระพังยังปรากฏว่ามีศรีดงสคือ ทำนบ (ทำนบพระร่วง) สามารถถักน้ำไว้ใช้ ทำนบอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกำแพงเมือง และมีร่องรอยเดิมอยู่ และได้พบที่ดินเผาสำหรับเป็นท่อระบายน้ำมาใช้ในกรุง

นอกจากนี้จารึกหลักที่ 1 กล่าวว่ารอบเมืองสุโขทัยนั้นตรับได้สามพันสี่ร้อยวา” คือมีกำแพง สามชั้นในระหว่างกำแพงเมืองแต่ละชั้น มีคูน้ำกลาง ขนาดของคูกว้างประมาณ 30 เมตร เหตุผลที่คูใหญ่มากนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเนื่องจากต้องการถักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และได้ค้นพบที่ดินเผาในบริเวณใกล้คูเมืองจึงเป็นหลักฐานยืนยันได้ถึงการใช้น้ำของชาวสุโขทัย ฉะนั้นแม่น้ำจึงหมดความสำคัญไป ทั้งศิลาจารึกที่กล่าวถึงสภาพของเมืองอย่างละเอียดมิได้กล่าวถึงแม่น้ำเลย

จารึกหลักที่ 1 “เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้าใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองคำ”

“คนใดซึ่งมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกัน”
สำหรับข้อความในจารึกที่ว่า “เบื้องตะวันออก
เมืองสุโขทัยนามพิหาร มีปุคร มีทะเลหลวง” ทะเล
หลวงดังกล่าวคือสระอันใหญ่โต ยังปรากฏร่องรอยอยู่

จะเห็นได้ว่าแม่น้ำที่อยู่ห่างจากสุโขทัยถึง 12
กิโลเมตรนั้น ไม่เป็นสิ่งที่สำคัญเลย และแม่น้ำยมนี้
ไม่เหมาะในการสัญจร เพราะมีเกาะแก่งมากมาย

อีกเมืองหนึ่งที่น่าจะกล่าวว่าเป็นเมืองสำคัญมี
กล่าวควบคู่กับสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย จารึกกล่าว
ควบคู่กันว่า “พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัชนาลัย
สุโขทัย” สำหรับศรีสัชนาลัยตั้งอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำ
ยมตรงแก่งหลวง แม่น้ำยมในช่วงนี้ก่อนขึ้นเกาะแก่ง
มากมาย ใช้ในการเดินเรือไม่ได้และน้ำก็ไหลเชี่ยว
มาก ตามพงศาวดารเหนือกล่าวว่า พระร่วงซึ่งครอง
เมืองศรีสัชนาลัยได้เสด็จลงทรงน้ำในแก่งหลวง (แก่ง
กลางเมือง) และจมน้ำสวรรคตไป ฉะนั้นจึงเห็นว่าแม่น้ำ
ยมไม่เหมาะในการที่จะ “เสด็จทรงเรือพระที่นั่งไป
ถวายดอกไม้เพลิงบูชาพระรัตนตรัยทุกพระอารามหลวง”
และวัดในเมืองศรีสัชนาลัยเป็นวัดที่อยู่ในบริเวณใน
เมืองทั้งสิ้น

พระราชพิธีจองเปรียงที่ปรากฏในกรุงสุโขทัยหรือ
เมืองศรีสัชนาลัยจะเป็นอย่างที่นางพามาได้พรรณนา
ไว้ และการลอยพระประทีปของชาวเมืองสุโขทัย จะ
ลอยในตระพังหรือที่นาบ หรือในคูเมืองจะเป็นไปไม่ได้
เพราะน้ำในสถานที่ดังกล่าวใช้ในการดื่มกินและอาบน้ำ
หรือใช้ในกรณีอื่นๆ เพราะจะทำให้น้ำในสถานที่นั้น
เกิดการเน่าเสียได้

พระราชพิธีจองเปรียงอาจจะมิได้ในสมัยสุโขทัย
แต่ไม่ปรากฏหลักฐาน และมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้นอีกดังได้
พรรณนามาแล้ว

ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับพิพิธพราหมณ์เนื่องเกี่ยวกับการบูชา
เทพเจ้าในสมัยสุโขทัย ตามปรากฏในหนังสือนาง
พามา

พิพิธยัมปวายและตรียวาย

พิพิธยักษิเยก

พิพิธนายเทะห์

พิพิธเชนทร์ศวนาน

พิพิธเคณะ

พิพิธพรตศาสตร์

พิพิธอาศุข

พิพิธพราหมณ์ที่กล่าวมา ส่วนใหญ่นางพามา

พรรณนาว่าดำเนินพิธีในเทวสถานหรือการบูชาเท

เทพเจ้าในทางศาสนาพราหมณ์ ซึ่งแม้ว่าตามความใน

ศิลาจารึกสุโขทัยจะมีกล่าวถึงพุทธศาสนาพิพิธมาก

แต่ ก็มิเคยกล่าวถึงการพิธีในศาสนาพราหมณ์

คือศิลาจารึกหลักที่ 4 (วัดป่าม่วง “รูปพระอิศวร

บริบูรณ์แล้ว... บัณฺฑ วนศุกร ขัน... คำ คือ

แปดบุรพาสณนักขัตฤกษ์เวลารุ่งเช้าเมื่อเสด็จประค

ฐานรูปพระมเหศวร พระวิษณุ... ไว้ในหอเทว

มหาเกษตรในป่ามะม่วงนี้” จารึกหลักที่ 13 (จารึก

ฐานพระอิศวร) “เจ้าพระยาศรีธรรมมาโศกราชประค

ฐานพระอิศวรเป็นเจ้านไว้” จะเห็นได้ว่าในสมัย

กล่าวถึงหอเทวาลัยมหาเกษตรและรูปพระมเหศวร พ

วิษณุ พระอิศวร ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางค

โบราณคดี พระปรารักษ์วัดศรีสวายมีปูชนีย

พระอิศวรและพระนารายณ์ และภายในปรารักษ์

กลางที่วัดศรีสวาย ค้นพบหลักปักไม้อยู่ในโบสถ์

หลักรูปร่างเหมือนทนต์พระขยานซึ่งชำ วัดศรีสวาย

โบราณคดีกล่าวว่าคงจะเป็นโบสถ์พราหมณ์มา

และจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า “เบื้องต้นนอนเมืองสุโข

นี้มีตลาดปสาน มีพระอันจะ มีปราสาท” ปราสาท

จารึกนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าหมายถึงพระปราร

วัดพระพายหลวง ซึ่งภายหลังได้ดัดแปลงเป็นส

สถานทางพุทธศาสนา แต่ยังมีร่องรอยคือฐานส

ภายในพระปรารักษ์ทรงขอมนี้ด้วย หลักฐานทางค

ประติมากรรมก็ได้แก่เทวรูปทางศาสนาพราหมณ์

ได้มากมายจากสุโขทัย จึงเห็นได้ว่าศาสนาพรา

มีผู้นับถือและได้รับการเอาใจใส่จากพระเจ้าแผ่นดิน

แม้จะพิธีตามหลักฐานจะไม่ปรากฏเทวพุทธศาสนา

เมื่อมีเทวสถานสำหรับประกอบกรทำบุญศส

ศาสนาพราหมณ์พิธีต่างๆที่กล่าว อาจจะมิชนกได้

ที่ไม่ได้ แต่จะจัดเป็นพระราชพิธีหรือไม่ยังสงสัยเหมือนกัน

พิธีกล่าวไว้นั้นมาก คือพระราชพิธีนักษัตรโลกินเลียงเป็นนักขัตฤกษ์ “หมื่นนางในก็ได้ดูขลุ่ยกว่าพันวง ฟังเสียงเสียงว่าร้องเสนาะลั่นฟ้าไปทั่วราชธานี” การพิธีกล่าววคลุมเครือมาก

นพมาศ

ชาเหล่า

ความใน

มากม

3 ทั่ว

ศร...

ว เดือน

ประค

อเทว

จารึก

ประค

สมัย

วร พระ

ทาง

นเป็น

ราง

บส

เสว

มาก

งสุ

สา

ปร

น

น

น

น

น

น

น

น

น

น

น

น

น

น

น

น

พิธีอาศุขแข่งเรือ นางนพมาศกล่าวว่า “ครั้นระตูเดือน 11 ขาลดชายฝั่งถึงการพระราชพิธีอาศุขนักขัตฤกษ์ขี้อพรหมณีกิ่งเวยพระนารายณ์ปางเกษียณสมุท และพระลักษมีพระมเหศวรีโดยดำรับชนประชาชาวพระนครต่างบอกกล่าวว่ากันพนาศร... นกคองนาว่าเป็นพวกเป็นเหล่า ตกแต่งกรัษกายงามตามชาติตระกูล หายเนื่องแน่นกันมาจอดเรียงลอยคอยคู่ แข่งเรือพระที่นั่งเอกชัยทั้งสองฟากฝั่งตลอดเลียบ”

การบรรยายเรื่องการแข่งเรือของนางนพมาศนั้นไม่สามารถเข้ากับสภาพของกรุงสุโขทัยเลย การพรรณนานั้นเป็นพระนครศรีอยุธยาเสียมากกว่า และพิจารณาสำนวนเนื้อหาก็คล้ายกับว่านางนพมาศเอาข้อความมาจากกฎหมายตราสามดวงของกรุงศรีอยุธยา แต่ได้นำมาขยายความให้พิสดารขึ้น

พิธีทางพุทธศาสนาตามหนังสือนางนพมาศไม่สำคัญมาก พระราชพิธีนั้นนางนพมาศกล่าวว่า “ประการหนึ่งพรหมณาจารย์อันทรงประวัตรคุณทูลธำรงมีชาติและตระกูลมิได้เจือ ก็ย่อมวิเศษด้วยไตรเพทเวทมนต์ รุกขลักษณะผูกพรตกระทำกรพระราชพิธีอันสองเดือน” แสดงว่าบทบาทของพุทธไม่ค่อยมีมากในหลักฐานทางด้านโบราณคดีได้แก่จารึกจึงมีข้อความกล่าวกัน เพราะพิธีพุทธมีบทบาทต่อพระเจ้าแผ่นดินมาก พรหมณณ์มิได้ปรากฏว่าสำคัญอะไรเลย

นางนพมาศกล่าวถึงวัตถุทางพุทธศาสนาว่า “หนึ่งได้กวอดศรัทธาด้วยพระพุทธรูปปฏิมากร ซึ่งประดิษฐานไว้ในโบสถ์ และพระวิหารใหญ่น้อย” ซึ่งที่ควรสังเกตคือการเอ่ยกล่าวถึงพระอุโบสถ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสำคัญกว่าพระวิหาร แต่ตามจารึกไม่ได้เอ่ยกล่าวถึงพระอุโบสถเลย กล่าวแต่พระวิหาร (วิหาร) เท่านั้น

ศิลาจารึกหลักที่ 1 “กลางเมืองสุโขทัยนี้มีวิหาร

มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐารศ มีพระพุทธรูปมีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีวิหารอันใหญ่ มีวิหารอันราม”

“ในกลางอรัญญิก มีวิหารอันหนึ่ง มนใหญ่สูงงามแก่กม มีพระอัฐารศอันหนึ่งล็กน้อย”

“เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีกู่พิหารรูปครุฑอยู่”

จารึกวัดสระศกดิ์ (หลักที่ 9 ก.) “พระมาตุลาเจ้าธรรมาอยู่ค้ำหนักหัวสนามเก่า ตะวันตกวัดสระศกดิ์ท่านมาบิณฑองในพระวิหาร”

“พระมหาเถรเจ้าและนายอินทสรศักดิ์มาคิดชวนกันแต่งงานโดยฉลองมหาเจดีย์และพระวิหารและหอพระ”

พระอุโบสถในสมัยสุโขทัยไม่มีความสำคัญ ส่วนใหญ่เป็นหลังเล็กๆ เพื่อชุมนุมคำแหงหรือตามจารึกหลักก่อนๆ จึงไม่กล่าวไว้ ความสำคัญของพระอุโบสถมีขึ้นในชั้นหลัง คือตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นมา การที่นางนพมาศกล่าวถึงพระพุทธรูปในพระอุโบสถนั้นจึงเป็นการเข้าใจผิด ทำให้เราทราบว่าผู้แต่งไม่เข้าใจลักษณะธรรมเนียมของชาวสุโขทัยเลย

พระราชพิธีทางพุทธศาสนาที่กล่าวไว้คือ

พิธีจองเปรียง

พิธีสมโภชฉัตร

พิธีวสาขบูชา

พิธีเข้าพรรษา

พิธีดังกล่าวมาเป็นพุทธแต่พรหมณณ์เป็นผู้จัดการพิธี และพิธีทางพุทธศาสนาเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับจารึกจะเห็นว่าต่างกันออกไป พิธีตามจารึกจะเห็นได้ว่าพิธีเข้าพรรษาคือที่สุด เพราะมักจะกล่าวไว้เสมอในจารึกหลายหลัก ได้แก่จารึกที่ 1 จารึกหลักที่ 4, 5 จารึกหลักที่ 9 นอกนั้นก็พบออกพรรษา (หลักที่ 1 ที่ 5 ที่ 9) พิธีทอดกฐิน (หลักที่ 1) พิธีเทศน์มหาชาติ (มหาเวสสันดร) (หลักที่ 10) พิธีดังกล่าวส่วนใหญ่มักกล่าวมาแล้วแต่ข้างต้น พร้อมทั้งตัวอย่าง และผู้ทำพิธีก็เป็นพระสงฆ์ จึงต่างจากหนังสือนางนพมาศ

พระราชพิธี 12 เดือน ตามที่นางนพมาศพรรณามา
มานั้น เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักฐานทางด้านโบราณ
คดี สถาปัตยกรรมศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี
การดำเนินชีวิตประจำวันของชาวสุโขทัยเท่าที่มีหลักฐาน
จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่ขัดกับสภาพความเป็นจริง
และสิ่งที่น่าจะคำนึงถึงเป็นอย่างยิ่งก็คือ ภาพพจน์ของ
กรุงสุโขทัยที่นางนพมาศพรรณามาไว้นั้น มีลักษณะใกล้เคียง
กับสภาพของพระนครศรีอยุธยา และพระราช
พิธีต่างๆ ก็ใกล้เคียงกันกับพระราชพิธี 12 เดือนในกฎ
มนเฑียรบาล สมัยกรุงศรีอยุธยา และการที่พระราช
พิธีต่างๆ เต็มไปด้วยพิธีของพราหมณ์นั้น เพราะในสมัย
กรุงศรีอยุธยา ไทยได้ยกกองทัพไปตีนครหลวงของเขมร
และได้เป็นเมืองขึ้น ประเพณีในราชสำนักตามหลักฐาน
ปรากฏว่าไทยได้แบบแผนมาจากเขมร ซึ่งการปกครอง
วัฒนธรรมประเพณีในราชสำนักต่างๆ เขมรรับศาสนา
พราหมณ์จากอินเดียอีกทอดหนึ่ง ดังนั้นพระราชพิธี 12
เดือน ดังที่นางนพมาศพรรณามาไว้น่าจะมีต้นเค้าจาก
เขมรอย่างแน่นอน เพราะมีหลักฐานอีกประการหนึ่ง
ก็องนางนพมาศพรรณามาว่า “พระเทวสถานแห่งใดที่
กว้างเป็นสถานใหญ่ ก็มีศิลากระทำเป็นไกรลาสบรรพต
มีรูปศิวลึงค์ตั้งอยู่บนยอดภูเขา” นางนพมาศพรรณามา
ว่า “พระเทวสถานแห่งใดที่กว้างเป็นสถานใหญ่ ก็มี
ศิลากระทำเป็นไกรลาสบรรพต มีรูปศิวลึงค์ตั้งอยู่บน
ยอดภูเขา” ข้อความดังกล่าวตรงกับลัทธิเทวราชของ
ขอม ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1345-1393) แห่ง
อาณาจักรขอมทรงสถาปนาขึ้น โดยใช้ศิวลึงค์ประดิษ
ฐานบนเขา เป็นพิธีทางลัทธิไศวนิกาย (นิกายที่นับถือ
พระอิศวร) ซึ่งน่าจะเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยา
เหตุการณ์ต่างๆ ที่กล่าวมาชวนให้คิดว่าผู้แต่งเรื่องนาง
นพมาศได้ต้นเค้ามาจากราชสำนักกรุงศรีอยุธยามากกว่า
สุโขทัย

พระราชพิธีสิบสองเดือน ตามปรากฏในพระราช
พิธี 12 เดือน ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว สังเกตเรื่องพระราชพิธี เดือน 12
พระราชพิธีเดือนสิบสอง

พระราชพิธีจองเปรียง

พิธีตะเคีย

พิธีฉลองไตรปิ

การลอยพระประทีป

พระราชกุศลกาลานกาล

พระราชกุศลแจกเบี้ยหวัด

พระราชพิธีนัฏรมงคล

1. พระราชพิธีจองเปรียง ตามพิธีโบราณนับเป็นพิธี
พราหมณ์ ถือเป็นการบูชาพระเจ้าทั้งสาม คือ อีศว
พระพรหม และพระนารายณ์ ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น
การบูชาพระบรมสารีริกธาตุจุฬามณี ในสวรรค์คต
ดังที่และบูชาพระพุทธรูป ๓ องค์ หาดทราย เรียกว่า
นันทาท แต่พิธีพุทธและพราหมณ์ก็ควบคู่กันไป
การพิธีจองเปรียงถือว่า ถวายดอกไม้ธูปเทียน ไหยกโคม
ตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ ไปจนวันแรม 2 ค่ำ เป็นวันลดโคม
ถวายดอกไม้ธูปเทียน ไหยกโคมจนสิบค่ำ เดือนอ
ขึ้น 1 ค่ำเป็นวันลดโคม

พิธีการ พระราชพิธีจองเปรียงทำในพระบรมมหาราช
แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จประพาสต่างจังหวัดก็มีก
ทำพิธี ณ ที่นั้นได้ ในตอนเช้ามีการทำบุญกุศล และ
พระสวดมนต์ และอาถรรพ์อ่านคำประกาศ พอได้ฤกษ์
พระเจ้าแผ่นดินทรงรดน้ำสังข์ และเจิมเสาศิวลึงค์
นั้นก็มีการยกเสาศิวลึงค์ขึ้น ขณะยกพระสงฆ์สวดชัยน
เมื่อพระสงฆ์สวดแล้วก็ถวายไทยทาน ขวดน้ำมนต์
ตะเกียง โคม

เสาศิวลึงค์ประกอบด้วยเสาศิวลึงค์
โคมประเทียบทำด้วยไม้แก่น ยอดเสาศิวลึงค์ มีลวด
ด้วยผ้าขาว โครงไม้ไผ่ 9 ชั้น ส่วนโคมประเทียบ
ชั้น เสาศิวลึงค์และตะเกียบทำด้วยทองคำ มีรูปหงส์
ชกขึ้นไปทำให้เกิดเสียงดัง ตัวโคมโครงไม้หุ้มผ้า
ส่วนโคมบริวารเสาศิวลึงค์ มีลวด 3 ชั้น ทำด้วย
กระดาษ ปลายฉัตรเป็นธง ตัวโคมโครงไม้ไผ่
กระดาษ รอบพระราชวังมีโคมเสาศิวลึงค์ ตัวโคม
เป็นชะลอม ปิดกระดาษรูปกระบอก บักไว้ตามใบ
กำแพงพระบรมมหาราชวัง

ราชพิธี
24 เดือน
พระมห
พระโค
วันน
โคมด้วย
ทำเทียน
เล่ม พร
ซึ่งตาม
เสียบมา
จุดเทียน
ตำรวจ
ทานพระ
องค์ทรง
ของชัย
แรกเสร็จ
ประเทียบ
ยาม เ
รับไปจุด
ทานพระ
เพลิงถว
2. พิธี
ในศาสนา
พระพิฆ
พิธีการ
โดยพระ
เกยสูง
ถือเบญ
ดินนเร
จ
เรียกว่า
สั้น ถู
เอาไม้ยา
พันด้วย

ครั้นถึงเวลาพลบค่ำพระเจ้าแผ่นดินเสด็จสู่พระ-
ราชพิธี เมื่อมาถึงเสาโคมชัย มหาเด็กลำพานเทียน
24 เล่ม (เล่มหนึ่งๆ พอจุดได้ตลอดเวลา 3 ชั่วโมง)

พระมหาราชครูถวายคลับเปรียง (เปรียงทำด้วยไข่อ-
พระโค) พระองค์รับและหันพระพักตร์ไปสู่ทิศศรีของ
วันนั้น แล้วทรงเจิมมดเทียนด้วยเปรียง เป็นรูปอุณา
โลมด้วย คาถา อรหิ สัมมา สัมพุทโธ แล้วจึงทรง
ทาเทียนด้วยเปรียง จากนั้นก็ชักเทียนออกจากมด 6

เล่ม พระมหาราชครูจึงจุดเทียนชนวนที่โรงพิธีจากโคม
ซึ่งตามเพลิงพิธีมาถวาย พระองค์ทรงเทียนชนวนซึ่ง
เสียบมากับเชิงจุดเพลิง จากเทียนชนวนพราหมณ์ แล้ว

จุดเทียน 6 เล่ม เล่มหนึ่งพระราชทานให้กรมพระ-
ตำรวจรับไปปักในโคมชัยต้นที่หนึ่งอีก 5 เล่ม พระราช-
ทานพระเจ้าลูกเธอไปจุดในโคมประเทียบ ต่อมาพระ

องค์ทรงชักสายโคมชัย เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์
ของชัย พิณพาทย์ตลอดเวลาที่ชักโคม เมื่อยกโคมยาม
แรกเสร็จ ได้พระราชทานเทียนสำหรับโคมชัย โคม

ประเทียบ เทียนเหล่ออก 18 เล่ม ไว้สำหรับเปลี่ยนอีก
3 ยาม และเทียนชนวนที่เสียบเชิงอยู่ให้กรมพระตำรวจ
รับไปจุดโคมบริวาร เทียนชนวนเหล่อีกเล่มพระราช

ทานพระมหาราชครู สำหรับจะได้นำไปเป็นชนวนจุด
เพลิงถวายในวันหลัง

2. พิธีกะติเกยา เป็นพิธีการตามเพลิงคอยรับพระเจ้า
ในศาสนาพราหมณ์ คือพระอิศวร พระนารายณ์ และ
พระพิฆเนศวร เมื่อพระองค์ได้เสด็จลงมาเยี่ยมโลก

พิธีการ มีการปลูกเกยขึ้นที่หน้าเทวสถานสามเกย คือ
เกยพระอิศวร เกยพระนารายณ์ และเกยพระพิฆเนศวร
เกยสูง 4 สอกเท่านั้น ข้างๆ เกยเอามวลโกลกบดินผสม

ก่อเป็นมูลดินสูง 1 สอก และก่อไว้ทั้ง 4 ทิศ ซึ่งมูล
ดินนี้เรียกว่า บัพโต

จากนั้นเอาหม้อใหม่มา 3 ใบ มีเชือกถักรอบนอก
เรียกว่า บาตรแก้ว หลอดเหล็กวิลาสร้อยใส่ด้วยดิล 9
เส้น ถูขั่วเปลือก ถั่วงา ใส่ไว้ในหม้อทั้งสาม แล้ว
เอาไม้ยาวสอก ซึ่งเรียกว่าไม้เทพทนต์ ปลายไม้

พันด้วยผ้าสำหรับขูดน้ำมันจุดไฟ

ครั้นถึงเวลาพลบค่ำพระมหาราชครูนำบาตรแก้ว
และไม้เทพทนต์มาทำพิธี แล้วอ่านคำรับจุดไฟใน
บาตรแล้ว แล้วรดน้ำสังข์บนไม้เทพทนต์มาไว้ที่หน้า

เทวสถาน เอาบาตรแก้วตั้งบนหลักกรมเกย เอาปลายไม้
เทพทนต์ที่พันผ้าขูดน้ำมันจุดไฟและพุ่ง ไปในบัพโต
ทั้ง 4 ทิศ เป็นการเสี่ยงทายทิศบูรพาสมมติเป็นพระเจ้า

แผ่นดิน ทิศทักษิณเป็นพราหมณ์ ทิศประจิมเป็น
อำมาตย์มนตรี ทิศอุดรเป็นราษฎร และพุ่งเกยที่ 1-2
-3 ตามลำดับ จนครบสามเกยเป็นไม้สิบสองอัน แล้ว

ตามไฟไว้ในบาตรแก้ว 3 ถัง สมมติว่าเป็นเพลิงคอย
รับพระเป็นเจ้าที่จะเสด็จลงมาเยี่ยมโลก ตอนเช้ามีการ
สวดบูชาข้าวดอก บูชาบาตรแก้วหน้าเทวสถานทั้งสาม

ถึงวันที่สามก็นำบาตรแก้วเข้าไปในเทวสถาน รดน้ำ
สังข์ ดับเพลิง เป็นการเสร็จพระราชพิธี

3. การพระราชกุศลฉลองไตรปี พระราชกุศลฉลอง
ไตรปี ของพระเจ้าแผ่นดิน ที่ได้ทรงถวายไตรแก่พระ
ราชาคณะฐานานุกรม ศิลาณิกขุ พระช่าง สามเณร

เปรียญ และพระบรมวงศานุวงศ์ทรงผนวช
พิธีการ มีการสวดมนต์เดี่ยวพระสงฆ์ในบริเวณพระ-
บรมมหาราชวัง มีการสวดในวันขึ้น 18 ค่ำ วันเดียว

ในวันขึ้น 13-15 ค่ำ และวันแรม 1 ค่ำ แบ่งพระสงฆ์
ออกเป็น 3 ส่วน ส่วนหนึ่งฉันในท้องพระโรง อีกสอง
ส่วนเข้าไปบิณฑบาตในพระบรมมหาราชวัง ในเวลา

กลางคืนมีทรงธรรม พระราชาคณะผู้ใหญ่ถวายเทศนา
กฐินทาน 1 จักรทาน อนโมทนาพระราชกุศลที่ได้
พระราชทานไตรปีแก่พระสงฆ์ 1 ถิ่นที่ ปฏิสังขรณ-

ทาน อนโมทนาที่ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอาราม ถิ่นที่
เครื่องกัณฑ์เทศน์ทั้ง 3 ถิ่นที่ นับในจำนวนเทศนา
30 ถิ่นที่ ซึ่งเป็นจำนวนการพระราชกุศลประจำปี

4. การลอยพระประทีป เป็นนักษัตฤกษ์ทั่วไปของ
ประชาชน ซึ่งไม่เฉพาะแต่พิธีหลวง
พิธีการ การลอยพระประทีป พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออก

นอกกำแพงพระราชวัง และกำแพงพระนคร เวลา
กลางคืนในการเสด็จลอยพระประทีป พอเสด็จพระราช
ดำเนินถึงเกยชักโคมสัญญาณชนที่เสาชิงช้า เมื่อโคมชน

นั้น

แล้วมีการประโคมพิณพาทย์กลองแขกและแตรวง เมื่อ
เสด็จประทับในเรือบลดงก็ กรอจนเรือดำรวออกขบวน
จึงได้เสด็จพระราชดำเนินออกประทับที่ขานเรือบลดงก็
พระเจ้าลูกเธอทรงพระเยาว์บ้างองค์ออกประทับด้วย
ข้างขวาเป็นทสมเด็จพระบรมราชเทวี พระราชเทวี
ประทับจุดเทียนท้ายเรือกระหง เมื่อจุดเรือกระหงไปถึง
เรือตำลามาเป็นกำหนดจุดดอกไม้ จึงทรงจุดดอกไม้
ชนวน เมื่อเรือดอกไม้เห็นดอกไม้ชนวนทบลดงก็จึงได้
จุดดอกไม้พุ่ม กระถาง ระथा พุ่มตะไล พะเนียง
มะพร้าว กรวด พลู มะพร้าว และมโหรีทหารในจุด
ดอกไม้ในท่อนั้นในไปจนกว่าจะเสด็จขึ้น ในเรือ
บลดงก็ดอกไม้ชนวนถวาย ทรงจุดส่งตะลุม

5. พระราชกุศลกาลานกาล แต่เดิมการพระราชกุศล
กาลานกาลมทนายพิธต่าง คือ พิศสังกรานต์ พิศตรุษ
พิศสารท ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เพิ่มการพระราช
กุศลกาลานกาลต่อท้ายพระราชพิธี หรือการพระราช
กุศลในเดือนต่างๆมีเพียง 5 เดือน ในพิธีมนต์
พระสงฆ์มาสวดอุทิศส่วนพระราชกุศลให้พระเจ้า
แผ่นดิน และพระบรมวงศานุวงศ์บางองค์ทูลวงลงไป
แล้ว พระสงฆ์มนต์มาจะต้องเป็นพระสงฆ์ซึ่ง
จำพรรษาอยู่ในวัดซึ่งมีพระอุปัชฌาย์ผู้สร้าง หรือผู้
ปฏิสังขรณ์ หรือไม่ก็จะต้องเป็นพระสงฆ์เป็นพระ-
ญาติของผู้ที่อุทิศส่วนบุญกุศลไปให้ และเฉพาะ
พระราชกุศลกาลานกาลในเดือน 12 ใช้วัดที่อยู่ต่าง
หัวเมืองที่เกี่ยวข้องกันเช่นรัชกาลที่ 1 ก็เป็นวัดสุวรรณา-
ราม (จังหวัดอยุธยา) รัชกาลที่ 2 ก็คือวัดชัยพฤกษ์
มาลา (จังหวัดนนทบุรี) เป็นต้น

พิธีการ ตอนเช้าเสด็จพระสงฆ์ในพระบรมมหาราชวัง
เจ้าพนักงานภูษามาลาเชิญพระบรมอัฐิ พระอัฐิทรง
พระราชยานกงตั้ง คือพระราชยานกงองค์หนึ่ง พระ-
บรมอัฐิ และพระอัครมเหสี และพระราชวงศ์ในรัชกาล
นั้นๆ รวมกันไป แล้วจึงมีพระเสด็จเชิญพระอัฐินอก
นั้นต่อไปอีก พระบรมอัฐิ พระอัฐิตั้งบนพระที่นั่ง
เศวตฉัตร คือ พระเจ้าแผ่นดิน พระอัครมเหสี และ
พระบรมวงศานุวงศ์ทูลวงลงไปแล้ว ตั้งลดหลั่นกันลง

มา ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินทรงนมัสการพระบรมอัฐิ
พระสงฆ์แล้วก็ทรงทอดผ้าห่มนอน 2 ชั้น มัลลิก
พระนาม พระอัฐิตั้งบปกรณ แล้วถวายไทยธรรม
หมากพลู รูปเทียน ร่ม รองเท้า และมีการสดับปกรณ
กรมพระราชวังบวรฯ พระบรมวงศานุวงศ์ทูลวงลงไป
ไปแล้ว

6. พระราชกุศลแลกเบี้ยหวัด พระราชกุศลซึ่งพระเจ้า
แผ่นดินทรงบำเพ็ญในโอกาสพระราชทานเบี้ยหวัดแก่
พระบรมวงศานุวงศ์ทรงผนวช

พิธีการ ทรงโปรดเกล้าให้หมื่นต้นพระราชวงศานุวงศ์
ทรงผนวชเข้ามาพระราชทานฉันในพระบรมมหาราชวัง
ภักตทหารที่ทรงนำมถวายเป็นสารพัดต้นเป็นสารพัดถวาย
และเจ้าพนักงานกรมคลังมหาสมบัติหามาคนละสำหรับ
และให้ตั้งโต๊ะเชิญพระสยามเทวาริราช มีเครื่องสังเวย
ตั้งแร่องค์ข้างเกิดในพระราชอาณาเขต ถือเป็นเท
ย้อมๆ และเงินซึ่งแจกเบี้ยหวัด ทั้งสมุดบัญชีและ
กระดานสำหรับแจกเบี้ยหวัด ตั้งบายศรีแก้วทองเงิน
พระสงฆ์ฉันแล้ว ทรงจุดเทียนเครื่องสังเวยเทวดา
อาลักษณ์อ่านคำประกาศกระแสพระราชดำริ ใน
ประกาศเป็นทรงพระราชอุทิศเป็นส่วนตัวพระราชกุศลแก่
เทวดา เมื่ออ่านจบ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์
พิณพาทย์ ทรงรตนนำพระมหาสังข์ ทรงเจิมเทวรูปและ
ทองคำเงิน พราหมณ์รตนนำสังข์เจิมภายหลัง แล้วพระ-
ราชทานตัวสำคัญแก่พระบรมวงศานุวงศ์ทรงผนวช
ทุกองค์ แล้วทรงพระเต้านิโหมท พระสงฆ์ ยลา สัก
แล้วสวดคาถาทานญะ ปิยวาจาจะ แล้วถวายอดิเรก
ถวายพระพรลา เมื่อพระไปแล้วจึงได้เริ่มแจกเบี้ยหวัด
กับปัยการกของพระบรมวงศานุวงศ์ทรงผนวช นำ
ตัวเข้ามารับเงินแทน แจกเสร็จจึงได้พระราชทานเบ
หวัดพราหมณ์ ไหร่ ทหาร ในช่วงสิบหมู่ตามลำดับ

7. พระราชพิธีฉัตรมงคล แต่เดิมเมื่อถึงวันปีใหม่ใน
เดือนหก พนักงานรักษากรุงราชูปโภค และรักษ
ตำแหน่งหน้าที่พระทวารประตู่เป็นต้น ต้องทำการ
สมโภชเครื่องราชูปโภคและตำแหน่งที่ตนรักษาไว้กรา

ที่ 6
ที่ 4
ที่ 6
จัดการ
รัชกาล
สร้างต
เป็นเค
ราชพิ
องค์
พิธีการ
คณะ
เข้าน
เป็นขอ
ตั้งพระ
เศวต
แผ่นดิน
ไม่เงิน
เวลา
พระสง
จุดเทียน
ถักผ้า
และเว
พระมา
พราหม
เศวต
แรม 1
ละ 101
พระรา

และมีพานเครื่องทองน้อยเก้าสำหรับ ตั้งตะเกียงแก้ว
แทรกตามระหว่างเครื่องทองน้อย ตรงหน้าพระที่นั่ง
เสวตฉัตรออกไป ตั้งหมากพนมพานทอง มหากรุ่น
สองพาน หมากพนมใหญ่ พานแว่นฟ้าสองพาน แล้ว
พานเปลี่ยนเป็นโคมเวียน มีต้นไม้ทองเงินตั้งราย
สองแถว กระจ่างต้นไม้ดัดลายคราม โคมพโอมแก้ว
รายตลอดทั้งสองข้าง หน้าแลวมีกรงนกกรับขึ้นข้างติด
กับหม้อแก้วเลี้ยงปลาทองตั้งบดช่องกลาง ปลายแถว
ตั้งขึ้นเพียนคาถาพัน ตามตะเกียงแขวนฉากเทศน์ทั้ง
18 กัณฑ์ หน้าห้องพระโรมมีตะเกียง 4 ชุ่ม มีราชวัติ
ฉัตรธงผูกต้นกล้วยต้นน้อย ตามธรรมเนียมเวลาเสด็จ
ออกมหาชาติ ซึ่งกัณฑ์แรกเป็นกัณฑ์ทศพร เจ้ากรม
ปลัดกรมพระตำรวจนำตะเกียงที่ชุ่มเข้ามาถวายทรง
จุดชุ่มตะเกียง ต่อไปไม่ต้องถวายอีก มหาเล็กต้อง
คอยเปลี่ยนเพียน เครื่องนมัสการ ในเวลาที่เสด็จไป
ทรงประเคนกัณฑ์ให้เสร็จทันทีเสด็จกับมาประทับทุก
ครั้ง เวลาจุดเทียนต้องรับเพียนประจำกัณฑ์และเพียน
คาถาพันทุกครั้งด้วย

พิธีฉะฉานพระโคกนเลียง เป็นพิธีสมโภชโคอุสุภราช
พิธีการ พิธีนี้เคยยกเลิกมาแล้ว แต่ครั้งกรุงเก่าตามคำให้
การของขุนหลวงหาวัดไม่ปรากฏ แต่มีกล่าวไว้ใน
กฎหมายเฑียรบาลว่าในพิธีฉะฉานพระโคกนเลียง ได้นำ
โคอุสุภราชซึ่งแต่งตัวเข้มบุทองประดับนารัตน์ มี
เครื่องประดับต้นตาบหูสายสะพายใช้ใหม่ นำโคขึ้นบน
แท่นสูง 2 ศอก มีเงินทองแก้วแหวนและแพรพรรณ
ต่างๆ กองอยู่ใต้ท้อง ตั้งพานทองพระโคขึ้นหันหน้าไป
ทางทิศอุดร ตั้งกฐนที่คอกองเพลิงพิธีตรงหน้าพระโค
มีบายศรีสมโภชพระราชครูประจำที่สมมุติ ทำพิธีบูชา
ตลอดคืน พระราชกุมารบ่อนหญ้าให้โค ครั้นเวลาเช้า
มีกระบวนแห่ เสด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงถอดดอกบัวทอง
พระอัครมเหสีทรงถอดดอกบัวเงิน แห่ประทักษิณพระโค
อุสุภราชเกীরอบ แล้วมีสมโภชเลี้ยงลูกขุน

พระราชพิธีเดือนยี่

พระราชพิธีบูชาภิเษก

การพระราชกุศลพิธีตรียัมปวาย ตรียัมปวาย

การพระราชกุศลถวายผ้าจำพรรษา

1. พระราชพิธีบูชาภิเษก ตามกฎหมายเฑียรบาลว่าเป็น
พิธีในเดือนยี่ แต่ยกมาไว้เดือนอ้าย เช่น พิธีเลี้ยง
พระโคกนเลียง พิธีนี้จัดอยู่ในพระราชพิธี 17 อย่างใน
พิธีสนาม พิธีนี้ยกเลิกแต่ครั้งกรุงเก่า

พิธีการ ตามคำให้การของขุนหลวงหาวัดกล่าวไว้ว่า ใน
พิธีพระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นประทับบนกองดอกไม้เจ็ดสี
แล้วจำเริญพระนขา พราหมณ์ 8 คน ถวายพรตามพระ
ราชดำรัสของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหา
มาลา กรมสมเด็จพระบวรราชปรีชาว่า ที่สำหรับทรง
ทำเป็นมณฑปดอกไม้สด พระเจ้าแผ่นดินทรงเครื่อง
ถอดอย่างทรงมรธาภิเษก ประทับในมณฑปดอกไม้สด
นั้น แล้วทรงมรธาภิเษก

2. การพระราชพิธีตรียัมปวาย ตรียัมปวาย ความมุ่ง
หมายในการทำพิธีตรียัมปวาย เพื่อดำเนินพระอิสริยา
ซึ่งเสด็จลงมาเยี่ยมโลกปีละครั้ง ครั้งหนึ่ง 10 วัน ใน
วันเดือนอ้ายขึ้น 7 ค่ำ เป็นวันเสด็จลง แรม 1 ค่ำ เป็น
วันเสด็จกลับ และต่อจากนั้นเป็นพิธีตรียัมปวาย ในวัน
แรม 1 ค่ำ พระนารายณ์จะเสด็จลงมาเยี่ยมโลก ถึงวัน
แรม 5 ค่ำ จะเสด็จกลับ

พิธีการ การพิธีตรียัมปวาย ดำเนินพระอิสริยา เริ่ม
ก่อนมีพิธีพุทธเจ้าไปแทรกกับพิธีพราหมณ์ ซึ่งทำ
ควบคู่กัน พิธีพุทธมีการเลี้ยงพระสงฆ์ ฝ่ายพราหมณ์
ก็มีผู้รับสมมติเป็นพระอิสริยา และจัดกระบวนแห่มาโล
ซึ่งข้าทูลหาญสุทัศน์ โดยมีผู้โลซึ่งข้าซึ่งเป็นข้าราชการ
ผู้ได้ เรียกว่า นาถวัน การโลซึ่งข้า 3 กระบวน
กระดานละ 2 คน ที่กระดานมีเสาไม้ไผ่ปลายผูกถุงเงิน
ปักไว้ เงินผู้โลคนหนึ่งคอยคาบเงินที่ผูกไว้บนปลาย
ไม้ โดยคนหลังคอยทำจังหวะให้ตรงเสาเงิน เมื่อโลได้
สามกระดานแล้วก็แก้กลับ การโลซึ่งข้าเว้นหนังกิน ก
โลซึ่งข้าอีกครั้ง ผู้โลจะยกขันน้ำในพิธีมารำเสนงสา
นาทหน้าขมรม

พราหมณ์ที่เข้าพิธีจะต้องมาขมนมกันและชำระ
กายผูกพรต คือ ถอดเชือกไว้ที่ต้นแขนข้างหนึ่ง ใน
วันตั้งพิธีและพราหมณ์ดังกล่าวจะต้องกินถั่วและงา ไม่
กินเนื้อสัตว์ และไม่อยู่กับภรรยา ในเวลา 3 วัน ส่วน

พระมา
ที่เทว
พราหม
และมี
แจก
มงคล
พระอิ

วันแ
ยัมป
พระน
นาราย

เทว
นาม
เชือก
มราช
ด้วย
ผู้ทำ

3. ก
กุศล
แผ่นดิน
โดย
พระ
วัดพร
ที่ 8
กิจ
ลวง
นอง
พระ
นวด
เห็น

พระ
ตาม
กลอง
จึงมี

พระมหาราชครูนั้นจะต้องอยู่นานถึง 15 วัน นอนประจำที่เทวสถาน โดยการอ่านพระเวทย์เชิญพระอิศวร มีพรหมณีสวด 4 คน ยกพานข้าวตอกสวดคนละบท และมีการเป่าสังข์เป็นระยะ เสร็จแล้วนำข้าวตอกไปแจกคนที่มาประชุมกัน ข้าวตอกกินกินเพื่อเป็นสวัสดิมงคล และพิธีดังกล่าวทำตลอด 10 คืน ที่หน้าเทวสถาน พระอิศวรและพระมหาพิณเณศวร

ต่อจากพิธีตรียัมปวาย ก็เป็นพิธีตรียาว ทำในวันแรมหนึ่งค่ำจนถึงห้าค่ำ มีกระบวนแห่เหมือน ตรียัมปวาย ซึ่งต้อนรับพระอิศวร แต่ตรียาวต้อนรับพระนารายณ์เสด็จลงมาเยี่ยมโลก มีการแห่พระนารายณ์ พระลักษมี พระมเหศวร การทำพิธีในเทวสถานเหมือนกันกับพิธีตรียัมปวาย แต่พิธีตรียัมปวายนิยมแซบๆ ไม่กรกรกรเหมือนพิธีตรียัมปวาย เพราะเชื่อกันว่าพระนารายณ์โปรดการเอิกเกริก ในพิธีทั้งสองมีราษฎรนำบุตรหลานของตนมาโกนจุกเป็นสิริมงคลด้วย และมีพิธีทางพุทธศาสนาด้วย ซึ่งพรหมณ์เองเป็นผู้นำ

3. การพระราชกุศลถวายผ้าจันทรา เป็นพระราชกุศลที่มิชอบเพื่อบำเพ็ญบุญกุศลอุทิศถวายแก่พระเจ้าแผ่นดิน และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการถวายผ้าจันทรา และเลี้ยงภัตตาหารแก่พระสงฆ์ในวัดประจำรัชกาลนั้นๆ เช่น รัชกาลที่ 1 วัดพระเชตุพน รัชกาลที่ 2 วัดอรุณราชวราราม รัชกาลที่ 3 วัดราชโอรส และผู้ที่เคยเป็นกำลังในการพระราชกุศลก็เจ้านายในรัชกาลนั้นๆ เวลาผ่านไปเจ้านายเก่าๆ ก็ล่วงลับไปเป็นอันมาก จึงได้เกณฑ์เจ้านายราชวงศ์พระน้องเธอ และวงศ์เธอ ภายหลังก็มีภาระเพิ่มมากขึ้น เพราะจำต้องรับผิดชอบพระสงฆ์หลายวัด เมื่อเป็นเช่นนั้นวัดพระเชตุพนมีการยกเลิกก่อน ต่อมาพระราชดำริเห็นว่าภารกิจจะอยู่เช่นนี้ต่อไปก็จะมีมากขึ้นเป็นลำดับ เพราะนับวันพระเจ้าแผ่นดินมีมากขึ้นๆ วัดก็มีมากขึ้นตามรัชกาล เจ้านายเก่าๆ ก็นับวันจะหมดไป จนต้องเกณฑ์ผู้รอบรู้รับผิดชอบแทน ทำให้เดือดร้อนกันทั่วไป จึงมีพระราชกำหนดว่าถ้าเจ้านายในรัชกาลไหนสิ้นไป

แล้ว ควรยกเว้นวัดนั้นได้ คงเหลือไว้แต่การถวายผ้าขาวของหลวงให้เป็นของสงฆ์ประจำวัดนั้นเท่านั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีวัดประจำพระองค์ คือ วัดราชประดิษฐ์ มีพระราชกุศลเช่นเดียวกับวัดทั้งสามดังกล่าวมาแล้ว แต่วัดราชประดิษฐ์มีรายได้ในการจัดการพระราชกุศลจากสามัญสมาชิกในหอพระวชิรญาณ และรายได้ส่วนหนึ่งจากเงินค่าเช่าที่ดินวัดประยูรวงศาราม ส่วนวัดราชบพิธ นั้นมีพระราชกุศลเช่นเดียวกัน เพราะรัชกาลที่ 5 มีพระราชดำริที่จะจัดขึ้น เพื่อบำเพ็ญบุญกุศลอุทิศให้บรรดาพระราชบุตร พระราชธิดาที่ล่วงลับไปตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ เพราะพระศพและพระอัฐิยังและบรรจุอยู่ที่วัดราชบพิธ

พิธีการ พระราชกุศลผลัดทำเปลี่ยนวันไปตามรัชกาล พิธีกรรมส่วนคล้ายๆ กันคือ ในตอนค่ำก่อนวันเลี้ยงพระ นิมนต์พระมาสวดในพระอุโบสถ กรนรุ่งเช้า พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนิน ไปเลี้ยงพระในพระอุโบสถ และมีการถวายผ้าขาวให้เป็นของสงฆ์ และถวายไทยธรรม เช่น สบง รัม ร่องเท้า หมากพลู รูปเทียน แก้วพระสงฆ์ พิธีในแต่ละวัดที่ทำการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามความเหมาะสม แต่ที่ขาดไม่ได้ คือ ผ้าขาวซึ่งใช้ทอดผ้าสดับปกรณ์

พระราชพิธีเดือนสาม

พระราชพิธีธยานายเทาะห์

พิธีศิวาราตรี

การพระราชกุศลมาฆบูชา

การพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน

1. พระราชพิธีธยานายเทาะห์ (พิธีผ้าขาว) เป็นพิธีเกี่ยวกับการเสี่ยงทายเกี่ยวกับธัญญาหารสำหรับพระนคร พิธีการ พิธีนี้ไม่ปรากฏในกรุงรัตนโกสินทร์ หลักฐานหาได้จากคำให้การของขุนหลวงหาวัดว่าพระจันทร์กุมารเป็นผู้ฉลองพระองค์ไปทำพิธี ตั้งโรงพิธีที่ทุ่งนาหลวง มีกระบวนแห่ เช่น การแรกนาแล้วรวงข้าวมาทำเป็นฉัตรปักหน้าโรงพิธี พระจันทร์กุมารนั่งที่โรงพิธี ได้เอาไฟเผาข้าวที่บนฉัตร จากนั้นมีคนแต่งตัวเสื้อเขียวพวงหนึ่ง แดงพวงหนึ่ง สวมเทริด สมมติ

เป็นพระอินทร์พวกหนึ่ง พวกพระพรหมพวกหนึ่ง เข้ามาแข่งข้าวข้างไหนแข่ง ได้ก็มีค่าทำนายนายเกี่ยวกับบุญหาร

2. พิศิหาราตรี เป็นการลอยบาปของพราหมณ์ พิศิหาร ทำกันในวันเดือนสามขึ้น 15 ค่ำ เวลาเช้าพระมหाराชครูทำพิธีตามแบบพราหมณ์ทั่วไป แล้วเอาเสาปัก 4 เสา เอาเชือกผูกคอหม้อและโยง ภายใต้มือตั้งพระศิวลึงค์ เจาะหม้อให้น้ำหยดลงมาทีละน้อย ถูกศิวลึงค์ซึ่งมีฐานรองรับเรียกว่า โยนี และมีหม้อรองปากวาง ในเวลาใกล้รุ่งทำพิธีหุงข้าวหม้อในเทวสถาน เจือน้ำตาล นม เนย และเครื่องเทศ เสร็จแล้วแจกกันกิน พอรุ่งเช้าก็ลงอาบน้ำในคลอง สระผมด้วยน้ำที่ตรงพระศิวลึงค์ เมื่อผมร่วงก็ลอยไปตามน้ำ เป็นการลอยบาป และเสร็จพิธีในพิธีศิวาราตรี นั้นไม่มีของหลวงพระราชทาน

3. การพระราชกุศลมาฆบูชา เป็นวันพระจันทร์เสวยฤกษ์มาฆะเต็มบริบูรณ์ เป็นวันที่พระอรหันต์พุทธสาวก 1,250 รูป ได้มาประชุมพร้อมเพรียงกันพร้อมด้วยองค์ 4 ประการเรียกว่าจตุรงคสันนิบาตการ พระราชกุศลเพ็งจะมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4

พิธีการ ในเวลาเช้ามีนาคพระสงฆ์ฉันในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เวลาเช้าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระสงฆ์สวดทำวัตรเย็น และสวดคาถาโอวาทปาฏิโมกข์ เมื่อสวดจบ พระเจ้าแผ่นดินทรงจุดเทียนตามราวพระอุโบสถ 1,250 เล่ม ระหว่างนั้นมีประโคมประกอบด้วย จากนั้นมีการเทศนาโอวาทปาฏิโมกข์ 1 กัณฑ์ ทั้งภาษาบาลีและไทย เครื่องกัณฑ์มีจวรเนอดี 1 ผืน เงิน 3 ตำลึง และขนมต่างๆ เมื่อเทศน์จบพระสงฆ์สวดรับสัพพี

วันมาฆบูชาในเดือนสามข้างเดือนดับบ้าง ตามการนับบัญชีฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แต่ส่วนใหญ่คงทำอยู่ในเดือนสาม

4. การพระราชกุศลเลี้ยงพระตรุษจีน เหตุเพราะในวันตรุษจีนสมัยรัชกาลที่ 3 ชาวจีนนำอาหารมาถวายมาถพระองค์จึงโปรดให้มีการเลี้ยงพระสงฆ์เป็นพระราชกุศล

พิธีการ เชิญเทวรูป และเจิวัดมุกในหอแก้วไปตั้งณโรงพิธี และมีเครื่องสังเวยตลอด 3 วัน อาลัยกันอันคำประกาศและขอพรเป็นการเทวพลอย่างจีน การเลี้ยงพระสงฆ์ แต่ไม่มีการสวดมนต์ ในพิธีมีดอกไม้ต่างบรรพทุกของถวายตรุษจีน คือ แดงอุลิต ขนมะขามเทศมดอก สิงโต น้ำตาลทราย ถั่วลิสง เป็นต้น ซึ่งนำมาถวายพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ที่มานั้น วันละ 3 โค และมีตลอดทั้ง 3 วัน การเลี้ยงพระแต่เดิมใช้ขนมจีนต่อมาสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เปลี่ยนเป็นเกาเหลา เพราะรับสั่งว่าขนมจีนนั้นมิใช่ของจีน แต่มิใช่เป็นจีนเท่านั้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เปลี่ยนเป็นขนมจีนอีก

ในพิธีพระเจ้าลูกเธอได้ปล่อยปลา ซึ่งมหาเถรต้องเชิญเสด็จไปที่แพลอย การพิธีดังกล่าวมีในเดือนยี่บ้าง เดือนสามบ้าง ซึ่งแล้วแต่ปฏิทินจีน

พระราชพิธีเดือนสี่

1. การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์
2. กาดานการพิธีตรุษ

1. การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ เป็นการพิธีประจำปีสำหรับพระนคร เพื่อบูชาให้เป็นสวัสดิมงคลแก่พระนคร

และพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ตลอดจนข้าราชการตามกฏมณฑลเทศาภิบาล กล่าวไว้ไม่ชัดเจน ในสมัยรัตนโกสินทร์พอจะกล่าวได้ว่าเป็นการทำบุญ ซึ่งได้เค้ามาจากการบูชาของชาวลังกาในสมัยใหม่ จัดเป็นนักษัตฤกษ์ใหญ่ มีการทำบุญเผ่นส่วนกุศลไปให้แก่เทพดา ยักษ์ นาค กุมภกันท์ บรรดาอมนุษย์ทั้งปวง ตลอดจนสัตว์เดรัจฉาน ทำให้ส่วนบุญสวดเป็นภาษาลังกาเป็นส่วนใหญ่ และเกี่ยวกับพิธีทางพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ตามพิธีพราหมณ์ก็เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

พิธีการ การพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์นั้น พิธีพราหมณ์เริ่มตั้งแต่วันแรม 11 ค่ำ พราหมณ์เข้าโรงพิธีและมีการตั้งนางดาบมีไหมกัณฑ์ (ซึ่งจัดว่าเป็นพิธีใหญ่ไหมกัณฑ์ เคยมีในพิธีจองเปรียงด้วย แต่ ร. 4 โปรดให้ยกเลิก จึงขอมองแต่พิธีสัมพัจฉรฉินท์ กับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเฉลิมพระราชสมภารเจ้า และในพิธีสวด

กษาม
คันทก
ทาศ
พระอิ
พระอุ
และถ
กษม
มนต์
เป็นส
พระ
บรม
โศก
มีการ
ที่ 3 ได้
แต่ใช้
บุษ
มาแทน
มาก
ทวาร
เสน
ทุกแห่ง
พระ
ง ๕
พิธี
ทุกโรง
สตร
จนแล้ว
พระ
พระ
พระ
ภ
บรม
พระ
ก
พระ
ก
รอบ

สยามมกุฎราชกุมารเท่านั้น) ในโรงพิธีครัวไม้ติดถึงกันทุกเสา เรียกว่าพรหมโองการ และมีผ้าไตรพาวรหาคด้วย นอกจากนี่ยังมีเตียงสามเตียง มีเทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์ พระมหาพิชัยเดศวร พระอิศวร พระอุมา เป็นเตียงแรกรองลงมาตั้งเทวรูปนพเคราะห์และถัดลงไปตั้งเบญจกัณฑ์กลดสังข์ เตาสำหรับโหมกุดที่ตั้งอยู่ในโรงพิธีด้วย และมีหม้อกุ่มสำหรับทำน้ำมนต์ตั้งอยู่ด้วย ๑ ใบ พิธีพราหมณ์ทำกันในเวลากลางคืนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพิธีสงฆ์เริ่มพร้อมกันแต่ทำกันที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นส่วนใหญ่ ในพิธีพระบรมธาตุพระชัย พระห้ามสมุทร พระปริยัติธรรม ตั้งโต๊ะบูชา และมีพระเต้านาพระพุทธรูป แต่เดิมในพิธีมีการอัญเชิญพระแก้วมรกตมาด้วย แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๘ ได้ทูลขบถสูงขึ้นไป จึงมิได้มีการอัญเชิญมาอีก แต่ใช้สายสิญจน์โยงออกมา และได้อัญเชิญพระพุทธรูปยรัตน์ออกมาแทน หรืออาจอัญเชิญพระพุทธรูปอื่นๆ มาแทนแล้วแต่รัชกาล และมีเครื่องสูงและอื่นๆ ดังอีกมาก นอกจากนี่ยังมีพระนรินทรราชทองคำ พระสยามเทวราชเทวรูป และบันใหญ่จำลองมาตั้งด้วย

ในพระราชพิธีนมพระสงฆ์สดกถาถวาท สวดได้เสนียดจัญไร มีการโยงสายสิญจน์รอบราชมนเฑียรทั่วทุกแห่ง วงสายสิญจน์นั้นกรองด้วยหญ้าการบกำแพง พระราชวัง และกำแพงพระนคร ในการพิธียังมีโรงพิธีตั้ง ๘ ประตูเมืองและกลางพระนครด้วย มีพระสวดทุกโรงพิธีตั้งแต่วันแรม ๑๒-๑๓-๑๔ ค่ำ สวดอาถรรพ์ภูยิสตรียรุ่ง เมื่อสวดไปถึงกำหนดจึงบันทึกหยุด เมื่อยังบันทึกสวดต่อ จนถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ ในเวลาเช้าพระสงฆ์หยุดสวดภาณยักษ์ และขึ้นสวดแผ่เมตตาพรหมวิหาร ในพระราชวังพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกเลียงพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้วมีการทำนํ้ามนต์ ภายหลังนํ้ามนต์พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงนำมาเจิมพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง

พระสงฆ์ที่เข้าทำพิธีทุกรูป พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานสบงองค์ละผืน และเมื่อพระสงฆ์กลับไปก็ต้องประณามนต์โปรยทรายในพระบรมมหาราชวังและรอบพระมหานครด้วย

๒. กาลานุกาลพิธีตรุษ พิธีเช่นเดียวกันกับกาลานุกาลท้ายพิธีอื่นๆ ดังกล่าวมาแล้วในกาลานุกาลท้ายฉลองไตร แต่พระสงฆ์นั้นใช้พระสงฆ์กรุงเทพฯ สดับปกรณ์ ในผ้าสบงผืนหนึ่ง หมาก พลู รูปเทียน ร่ม รองเท้า ส่วนจัดประพระอุยนั้นได้เลื่อนไปทำในเดือน ๖

พระราชพิธีเดือนห้า

1. การสังเวทเวทดา สมโภชเครื่องเลี้ยงโต๊ะปีใหม่
๒. พระราชพิธีสัจจปทานกาล คือถือนาพระพิพัฒน์ธัจจา
๓. พระราชพิธีกเชนทร์ศิวสถาน พิธทอดเชือก ตามเชือกแห่สระสนามใหญ่ กเชนทร์ศิวสถาน
๔. พิธีสังกรานต์
๕. การพระราชกุศลก่อพระทรายและตั้งข้าวบิณฑ

๑. การสังเวทเวทดา สมโภชเครื่องเลี้ยงโต๊ะปีใหม่ เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้นำเอาพิธีเก่าๆ มาประกอบกันกับธรรมเนียมใหม่ๆ เช่นการสมโภชเลี้ยงลูกขุนในพระราชพิธีเก่าๆ เป็นต้น ทรงเห็นว่าเป็นการตรงกับเรื่องเลี้ยงโต๊ะอย่างฝรั่ง พิธีในตอนเข้ามีการพระราชกุศลสดับปกรณ์พระบรมอัฐิเวลาค่ำ ตั้งเครื่องโต๊ะเสวยบูชาต่อพระสยามเทวราชเทวรูปพร้อมทั้งมีละครหลวงสมโภช และมีการเลี้ยงโต๊ะแก่ข้าราชการ แยก ชาวต่างประเทศ เช่น กงสุล พ่อค้า มิชชันนารี ต่อมาพวกแขกชาวต่างประเทศเกิดความรังเกียจต่อกัน และก่อเรื่องวิวายในภายหลังการเลี้ยงจึงมีเฉพาะแต่บรรดาขุนนางและข้าราชการเท่านั้น ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ การพิธีแบบฝรั่งก็เข้ามามากจนพิธีการ พิธีทำในพระบรมมหาราชวังในตอนเช้า ในวันขึ้นหنگค์เดือนห้า มีพระราชกุศลสดับปกรณ์ พระบรมอัฐิ และเชิญพระสยามเทวราชเทวรูป พร้อมทั้งเทวรูป และมีเครื่องสังเวทบูชา พร้อมทั้งมีละครหลวงผู้บรรดาศักดิ์มาเล่นตลอดเวลากลางวัน ในเวลากลางคืนมีการเลี้ยงโต๊ะแก่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ประมาณ

ในคืนนั้น พระมหากษัตริย์ทรงเสด็จเสวยพระกระยาหารตามประเพณีตามราชพิธี และเสด็จเสวยพระกระยาหารตามประเพณีตามราชพิธี

ฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ชนชั้นไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินในพระอุโบสถก่อน เมื่ออาลักษณ์อ่านคำประกาศ ข้าราชการจึงเข้าไปอ่านคำสาบานต่อ เมื่อพระบรมหาราชครูพระสงฆ์เสร็จแล้ว ก็แบ่งน้ำพระพุทธมนต์ถวายพระสงฆ์ในพระอุโบสถ ครองตน เจิกับน้ำพระพุทธมนต์ ซึ่งอมมกถนอมม เจ้ากรมพลศึกษา ยกพระขันหยกไปเทเจือปนในหม้อเงินและขันสาคร จากนั้นพระมหาราชครูนำน้ำซึ่งทรงเทรูปและพระสงฆ์สวดให้พระเจ้าแผ่นดินเสวยก่อน จากนั้นก็ได้นำน้ำพระพุทธมนต์ไปเทให้แก่บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ ครองตนแล้ว เจ้ากรมปลัดกรมกองมอญขึ้นมาอ่านคำสาบานหน้าพระที่นั่ง และได้เสด็จขึ้นข้างใน เพื่อให้ท้าวทางและภรรยาของข้าราชการที่มาดอณาได้เข้าเฝ้า และภรรยาของข้าราชการที่มาดอณา 500 คนไป ก็ต้องมาดอณาด้วย

ในการดอณา ผู้ที่จะไปเข้าพิธีจะต้องนั่งขาวเป็นพน แต่ก็มีกำหนดแน่นอนลงไป เพราะมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง ในการดอณานานเข้าประเทศราชตามทางพระบรมโพธิสมภารอยู่ในกรุงเทพฯ ต้องดอณาด้วยเหมือน ข้าราชการทั่วไป แต่เมืองแขกประเทศราชดอณาตาม ศาสนาของแขกนั้นๆ และการดอณาตามหัวเมืองก็ทำ อย่างกรุงเทพฯ และกระทำในวันเดียวกันโดยทำในวัดหลวง หรือวัดสำคัญในเมืองนั้นๆ การดอณานานดอณา พระราชพิธีสำคัญมาก ตามกฎหมายตราว่าว่า ถ้าผู้ใดขาดดอณาพิพัตต์เสียโทษถึงตาย เว้นไว้แต่ บัวยไซ้จำเป็นจริงๆ เท่านั้น

3. พระราชพิธีคเชนทร์ศวสนาน

พิธีทอดเชือกตามเชือก

แห่งสะพานใหญ่

คเชนทร์ศวสนาน

พระราชพิธีคเชนทร์ศวสนานในครั้งกรุงเก่ามักกล่าวรวมๆ กันไปกับพิธีทอดเชือกตามเชือกแห่งสะพาน

สนานและคเชนทร์ศวสนาน ตามกฎหมายตราว่าว่าในพระราชพิธีทอดเชือกตามเชือก และสะพานใหญ่เป็นเวลาประชุมท้าวพระยา ข้าราชการทั้งในกรุงและหัวเมืองเอก โท ตร จัตุรา ทงเจ้าประเทศราช เข้าเฝ้า กำหนดถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เครื่องบรรณาการ เวลาดังกล่าวควรที่จะประชุมพลโยธา แสดงแสนยานุภาพให้หัวเมือง ประเทศราชเข็ดขามยำเกรงพระบารมี ในบางปีไม่ได้ให้สะพานคเชนทร์ศวสนาน แต่ทว่าทงกับคเชนทร์ศวสนานทอดเชือกตามเชือก ซึ่งเบนพืดเพื่อให้เป็นสวัสดิมงคลแก่ข้าราชการพาทนะและเป็นที่กำลังของแผ่นดิน และนำบัดเสนียดจัญไรแก่ผู้เกี่ยวข้องในการข้างที่ปวง

พิธีการทอดเชือกนั้น คือ จับเชือกบาศสำหรับคล้องช้างซึ่งเป็นขดๆ ขนทั้งขดแยกออกเป็นสองส่วน ตั้งกางไว้เรียกว่าทอดเชือก และเชือกที่กางนั้นกลับพับลงเป็นขดๆ เรียกว่าตามเชือก หรือทอดเชือกอาจจะตรงกับคเชนทร์ศวสนาน ส่วนตามเชือกตรงกับขดเชือก

การพิธีทำพิธีทอดเชือกเป็นส่วนใหญ่ทำกันวันแรมสามค่ำ ตอนกลางคืนเป็นการทอดเชือก และในวันแรมสี่ค่ำตอนหัว ตอนเช้าเป็นการตามเชือก (ในเดือน 11 ขน 4 ค่ำ ก็ทอดเชือก ขน 5 ค่ำ ก็ตามเชือกอีกครั้งหนึ่ง) ในโรงพิธีมีเตียงตั้งเทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์ พระมหาพิชัยมงกุฎ เติงลดมาตงกลดตั้งขบวนเจ็ดพันห้าเทวรูป และมีเตียงวางเชือกบาศปิดทองตามเตียง เชือกบาศปิดเงินอีกหนึ่งเตียง มีเครื่องกระยาบาชวางหน้าเตียง อีกเตียงมีเครื่องข้าง ขนกับขอเชือกกราบพิชชา ตรงหน้าเตียงมีบายศรีแว่นเวียนเทียนเวลาค่ำโหราฤกษ์ทำพิธี มีการบูชาพระเบญจศัพย์กลดตั้งขบวนพระประโคมพิณพาทย์ เชิญพระขนกัณฑ์บุญจุดแว่นเทียนสมโภชเจมเทวรูป รดน้ำสังข์ผู้มาร่วมพิธี อ่านเวทพรมน้ำเชือกบาศ ประโคมพิณพาทย์ และพระครุพถุติบาศ เจ้ากรมปลัดกรม กรมช่างเข้าประจำหน้าเตียงเชือก ถูกเข้ายกเชือกบาศขึ้นกางไว้เป็นทอดเชือก ต่อจากนั้นนายช่างมาหมอบกลางโรงพระครุพถุติบาศซึ่งเบนหมองเฝ้า เอาขันแก้วมาวงคร่อมหลัง เอาด้ามขอสอดในพรมขนกับปลายด้ามขอขึ้นข้าง

บน นายท้ายช้างที่หมอบมอ้ายขึ้นขอไว้ พราหมณ์-
พฤติบาท 2 คน อ่านคฤหัสถ์เวทย์บาลาหนังกิแปตังซ์
เมื่อจบบรรดาผู้อยู่ในที่นั้นโปรยข้าวตอกดอกไม้ พาน
เงินของข้าราชการโปรย ส่วนพระเจ้าแผ่นดินโปรย
พานทอง เมื่อจบตามลาให้เจ้ากรมปลัดกรม หรือกรม
ช้างคนใดคนหนึ่งเป็นคนรำพัดชา สมมติว่าเป็นพระ-
นารายณ์เมื่อแปลงพักตร์เป็นช้าง ลงมาสอนวิชา
คชกรรมให้แก่คนสัคนเพื่อไปปราบช้างเอகத்தันต์ การ
แสดงเป็นไปตามพิณพาทย์ และเสร็จพิธีในเวลาค่ำ
ส่วนการพระราชพิธีตามเชือกนั้น ก็ทำเหมือนกับการ
พระราชพิธีทอดเชือก ผิดกันที่พับเชือกบาศที่ทางไว้
เรียกว่าตามเชือก และในพิธีไม่มีการเสด็จหรือผู้ใดไป
ประชุมเช่นกับการทอดเชือก

พิธีการแห่สระสนานใหญ่ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอน
ต้น มิได้มีแบบอย่างประจักษ์ชัด มาในสมัยรัชกาลที่ 3
มีการแห่สระสนานใหญ่ถึงสามวัน การแห่สระสนาน
นั้นเปลืองทุนรอนมาก ในแผ่นดินหนึ่งๆ ก็มีเพียงครั้ง
เดียว แต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 ไม่ปรากฏ

การพิธีแห่สระสนานใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น
มีเมื่อขาล โทศก 1192 (พ.ศ. 2373) เดินแห่ 8 วัน
ในวันขึ้น 4-6 ค่ำ มีการจัดกระบวนพระราชช้างพระ-
ยาม้า มีธงทิวเป็นรั้วขบวน ข้าราชการทหารจัดเป็น
แถวยาวเหยียด แห่เวลาเช้ากว่าจะสิ้นขบวนก็ตกบ่าย
เมื่อผ่านพลับพลาที่ประทับ ข้าราชการที่แห่สระสนาน
ขึ้นข้างอยู่หน้าพลับพลา มีพระราชเลี้ยงอาหาร และมี
มวย กระบะกระบอง หน้าพระที่นั่ง ตกเย็นเลิกพิธี

พิธีการละเล่นหรือสัคน พิธีรัชกาลที่ 4 เป็นผู้กำหนด
ขึ้นด้วยสาเหตุว่าต้องการมีพิธีทางพุทธศาสนา เข้าไป
สอดแทรกอยู่บ้าง และตามหนังสือนางนพมาศกล่าวไว้
ว่าได้มีการแห่สัคนข้างต้นบถครั้ง ในการแทรกพิธี
พุทธเข้าไปโดยยกเอาเรื่องจากที่นางขาค และถือเป็น
การประชุมจุดเสนาสนะหมู่และชำระพระขรรค์เป็นการ
สวดมนต์กลให้เจริญ ความสัตย์และระงับเวรตามพระ-
ที่นางขาคุมาร การพิธีนี้เรียกกันว่าขรรค์ไวรณพิธีศรีสัจ-
ปานกาล ต่อเนื่องกับถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา

ในพิธีซึ่งทอดพระเนตรกระบวนแห่ พระที่นั่ง
มณฑลในพิธี ใช้เครื่องช้าง เครื่องม้าต่งแทน เทว
ก้องม้าทอง 3 ม้า พระพุทธรูปใช้พระชัยเงินองค์
ของรัชกาลที่ 1 ซึ่งเคยใช้ในการช้าง และพระชัยนา
โลหะน้อย หน้าพระพุทธรูปมีพระแสงนาคา
พร้อมทั้งเครื่องสูงหลายอย่าง เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จ
ออก อาภรณ์อันคำประกาศ กล่าวพรรณนาองค์
ราวซึ่งให้เกิดความสามัคคีกันทุกฝ่าย และกล่าวถึง
บำเพ็ญบุญกุศล เพื่อให้พระบรมราชพาหนะทั้งปวง
สบาย และขอให้กษัตริย์กษัตริย์มาสู่พระบารมี เป็นต้น
แล้วพระสงฆ์สวดมนต์ ครั้นเวลาเช้าพระราชทาน
พระสงฆ์ หลังจากนั้นก็มีการจัดตั้งกระบวนแห่
พลา เวลาเช้า 4 หมู่ คือ ประรำหนึ่ง พลช้างสาม
ประรำที่สองพลม้าสามม้า ประรำที่สามพลรถสาม
ประรำที่สี่พลทหารเดินเท้า เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จ
พราหมณ์พฤติบาทเชิญหม้อสัมฤทธิ์ ในโรงพิธีมา
และอ่านเวทพระอุเทน แล้วเอาพระแสงขลุ่ยลงในหม้อ
น้ำในหม้อ ส่งไปถวายพระอัครมเหสีและพระสนม
ก้านัด เพื่อเสวย ในตอนบ่ายมีการตั้งกระบวนแห่
สระสนาน แต่เล็กกว่า ซึ่งเรียกว่าแห่เชนทรวสันนา
ในตอนท้ายพิธีเจ้าพนักงานจัดบายศรีตมโภชนา
พระยาช้าง ช้างวิเศษ ช้างพระที่นั่ง ม้าพระที่นั่งทุก
จึงเป็นการเสร็จพระราชพิธีเชนทรวสันนา

4. พิธีสงกรานต์ และพระราชพิธีปล่อยพระ
และตั้งขบวนขบวนปีใหม่ของไทยกำหนดเป็นสองอย่าง
คือ เดือนห้าขึ้นสิบห้า นับว่าเป็นวันปีใหม่ เพราะ
เปลี่ยนชื่อตามสิบสองนักษัตร (ได้แก่ ขวด ฉ
ขาล เป็นต้น) แต่ยังไม่เปลี่ยนศก คือท้ายศักราช
เพราะศักราชนั้นยังไม่ขึ้นปี เพราะตามวิธีของโหรไทย
นับตามการโคจรของพระอาทิตย์ คือพระอาทิตย์ยกขึ้น
ราศรีเมษ เมื่อได้ถึงขึ้นศักราชในวันเถลิงศก
ระหว่างยังมีได้ขึ้นศักราช จึงต้องใช้ปีใหม่ แต่
เป็นศกเก่าอยู่ การที่ใช้ศกบอกออก โท ตรี ไปจนกระ
ทั่งถึงสัมฤทธิ์ศกควมท้ายปีลงด้วย เพราะจะจดหมาย
วันขึ้นเดือนปีให้สั้น เพราะถ้าจะเรียกแต่บมช 12
เมื่อครบ 12 ปี แล้วจะทำให้วนเหมือนเก่าอีก

ระแท่น
เหนือ
คันธ
ย่น
นาชนิด
ในเส
ถึง
วถึงกร
ปวง
ในเส
าน
นำ
ราม
สาม
ในเส
มา
ใน
ระ
เห
ว
น
เท
ย
ย
อง
พร
ว
ศ
กร
ย
ห
ย
ใน
แต
น
น
ค
เด
น
12

การพระราชกุศลสงกรานต์ มีอยู่ 2 อย่าง คือ
สงกรานต์ 3 วัน และสงกรานต์ 4 วัน คือถ้าปีใดพระ
อาทิตย์ยกจากราศีเมษ เข้าสู่อาศีเมษ เวลา 2 ยามเที่ยง
กันแล้ว โหรนับว่าเป็นวันปีใหม่ แต่ตามความหมายทั่ว
ไปจะนับวันใหม่เมื่อรุ่ง จึงต้องเข้าใจว่าพระอาทิตย์ยก
ก่อน 6 โมงเช้า จนถึงหัวโมงหน้งเป็นที่สุด การใช้
อาทิตย์สองอย่าง แต่นิยมเป็นแบบสามอย่าง คือ วัน
มหาสงกรานต์ วันเนา วันเถลิงศก คือ วันสงกรานต์
3 วัน พระอาทิตย์ยกก่อนเวลาเที่ยงกัน นับว่าวันต้น
เป็นมหาสงกรานต์ วันที่สองเป็นวันเนา วันที่สามเป็น
วันเถลิงศก

การพระราชกุศล เริ่มก่อนหน้าวันสงกรานต์หนึ่ง
วัน เรียกว่าวันจ่ายสงกรานต์ ตั้งสวดมนต์พระปริตร
ในการที่จะสร้างมณฑล และมีการสวดมนต์ฉลอง
พระทราย บรรดา ศักดิ์ ในวัดที่ พระเจ้าแผ่นดิน ทรง
สถาปนาหรือปฏิสังขรณ์ขึ้น พระทรายบรรดาศักดินา
มีพระทรายหลวงเรียกว่า พระมหาธาตุสูง 8 ศอก 1 องค์
พระทรายบริวารสูง 2 ศอก 5 องค์ พระบรมวงศานุวงศ์
ข้าราชการบรรดาศักดิ์ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด มี
กำหนดความสูงให้ก่อ เช่นเจ้าพระยาเจ้าต่างกรมก่อสูง
5 ศอก พระองค์เจ้า พระยาสูง 4 ศอก พระสูง 3 ศอก
เป็นต้น เรียกว่า พระทรายบรรดาศักดินา เพราะมีการ
เกณฑ์ก่อพระเจดีย์ตามบรรดาศักดิ์ การฉลองพระทราย
นี้มีพระสงฆ์สวดมนต์ ตอนเช้าในวันมหาสงกรานต์
เสด็จพระราชดำเนินมาเลี้ยงพระ เริ่มมีข้าวบิณฑของ
พระหลวงมาตั้ง ข้าวบิณฑดังกล่าวมี 2 อย่าง คือพานสอง
ชั้น ชั้นบนใช้พุ่มดอกไม้ แต่ใช้ฉัตรประดับทองสาม
ชั้นแทนยอด พุ่มพานชั้นล่างตั้งจานเล็กๆ เช่นกรวย
ปากบายศรี สำหรับเล็กมีขนมพืชมธุรูปเล็กๆ มีเชิงเทียน
เชิงรูปข้าวบิณฑดังกล่าว สำหรับตั้งเครื่องนมัสการใน
วันตรุษสามวัน วันสงกรานต์สามวัน อีกอย่างหนึ่งใช้
พานทองเหลืองชั้นเดียว มีกรวยใบตองบรรจุข้าวสุก
ชดเชยกับฉัตรประดับทองสามชั้น มีจานขนมพืชมธุร
รอบกรวย บางทีมีหมากสงของพลูเหน็บปากของด้วย มี
เทียนติดพานแต่ไม่มีรูป บางทีมีธงเวียนด้วย ข้าวบิณฑ
เหล่านี้สำหรับบูชาพระทรายในเวลาสงกรานต์ ส่วนการ

ตั้งข้าวบิณฑขึ้นได้ยกเลิกเสียแล้ว ถึงเวลาทำ มีการสร
งน้ำพระสงฆ์ ใช้จำนวนพระเท่ากับพระพุทธรูปเท่าพระ
ชนมพรรษา แต่ยกเว้นพระองค์เจ้า หม่อมเจ้า พระ
ราชาคณะ ถึงพระชนนีน้อยก็ได้สร้าง เมื่อสร้างเสร็จ
ก็กลับไปฉันข้าวแซ่ในท้องพระโรง

ครั้นเป็นวันเนา มีการฉลองพระทรายในตอน
บ่าย ตอนค่ำพระราชกณะสวดมนต์ รุ่งขึ้นเป็นวัน
เถลิงศก เวลาเช้าเสด็จทรงบาตร แล้วเสด็จขึ้นหอพระ
เจ้าพนักงานเชิญพระบรมธาตุออกมาแบ่ง 5 ส่วน ตาม
โกศ มีเครื่องสุคนธ์อยู่ด้วย ทรงฉลองพระหัตถ์ลงยา
สร้างพระบรมธาตุ ทรงสุหร่ายประพรมพระพุทธรูปใน
หอพระ แล้วเสด็จหอพระบรมธาตุ เจ้าพนักงานเชิญ
พระบรมธาตุมาตั้งตามยาวเรียงตามลำดับ เปิดโกศ
ทุกองค์และทรงนำหอมแล้วเสด็จออกมาสร้างพระธาตุที่มี
ได้อยู่ในหอด้วย เสร็จแล้วพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออก
ทรงประเคน พระสงฆ์รับพระราชทานฉันเช้า ถ้าพระ
อุภัยสร้างมณฑลเข้า ก็สร้างมณฑลเข้าก่อนแล้ว
สดับปกรณ์และเลี้ยงพระเพล การสร้างมณฑลเข้าไม่
แน่นอนแล้วแต่พระอุภัย ส่วนการตกแต่งตั้งพระธาตุ
นั้นเหมือนกับกาลานกาล พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน
นำผ้าคู่ชั้นถวายสดับปกรณ์พระบรมธาตุ มีนาอบมาสร้าง
พระบรมธาตุ พระธาตุผ้าคู่ถวาย คือ ผ้าขาวเนื้อหนา
ขนาดหนึ่งผืนหนึ่ง และผ้าขาวเนื้อบางขนาดหนึ่งผืนหนึ่ง
ซึ่งถือเป็นเครื่องไทยทาน

การสร้างมณฑลเข้า เป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณ
พระเจ้าแผ่นดินสร้างในวันเถลิงศก พระแท่นสร้างมณฑ
ลเข้า ใช้พระแท่นแว่นฟ้า มีบัวกลุ่มท้าวขาวปิดทอง
ตามขอบ ตั้งบนฐาน เติลยพนักกับฉัตรเครื่องมณฑ
ลเข้า ไม่ได้ใช้ทั้งสี่สักรา ทรงแดงในชั้นสร้างด้วย
เพดานพระแท่นนั้นมีแต่ระบายรอบ ไม่ได้ปักเสวตฉัตร
สี่สักรา (ใช้แต่ในเวลาบรมราชาภิเษก) เมื่อสมัย
รัชกาลที่ 4 เกิดมีเหตุขัดข้อง จึงได้โปรดให้ทำพระ
แท่นสร้างใหม่ ใช้สี่สักรา คือให้มีเสวตฉัตรตั้งอยู่
บนหลังเพดาน พระแท่นเป็นทึบถึงน้ำ ทำให้การสร้าง
น้ำเรียบร่อยกว่าแต่ก่อน อนึ่งน้ำที่ใช้ในสี่สักราคือ
น้ำจากสระในจังหวัดสุพรรณบุรี คือสระแก้ว สระ

เกศ สระตา สระยมนา ซึ่งเป็นนาที่ใช้ในพระราชพิธี
บรมราชาภิเษกมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย

พระราชพิธีเดือนหก

พระราชพิธีพืชมงคลและจรดพระนังคัล

การวิสาขบูชา

1. พระราชพิธีพืชมงคลและจรดพระนังคัล การพระ
ราชพิธีกล่าวเป็นสองข้อ พิธีทั้งสองทำพร้อมกันในคืน
เดียวกัน เดียวกัน พระราชพิธีพืชมงคลเป็นพิธีสงฆ์ทำที่
ท้องสนามหลวงในพระนคร ส่วนพระราชพิธีจรดพระ
นังคัลเป็นพิธีพราหมณ์ทำที่ทุ่งสมบายนนอกพระนคร

พิธีการ ถูยกการพิธีต้องหาฤกษ์วิเศษกว่าฤกษ์อื่น ๆ คือ
กำหนดสัปดาห์ คือ อย่าให้ต้องวันผีเพี้ย ให้ได้ศุภฤกษ์
ให้ได้บรมฤกษ์ ให้ได้วันสมภพเคราะห์ ดังกล่าวนั้น
เป็นการหาฤกษ์เกี่ยวกับการลงมือแรกนา หว่านข้าว
ดำข้าว ขนข้าวขนยุง

พระราชพิธีการพืชมงคลในเวลาบ่ายวันที่จะสวด
มนต์มีกระบวนแห่พระพุทธรูปออกจากวัดพระศรีรัตน-
ศาสดาราม กระบวนแห่มังกร เครื่องสูงกลองชนะ จ่า
จ่ากลอง แตรรอง แตรฝรั่ง ตั๊กขี้ พิณพาทย์ กลองแขก
ราชยานกง เสลี่ยงโกล มีราชบัณฑิตประคองภูษามาลา
เชิญพระภิกษุ พระพุทธรูปแห่ออกจากพระราชวัง
พร้อมกับเทวรูป รูปพระโค พระพุทธรูปตั้งโต๊ะทอง
ใหญ่ มีเชิงเทียนพานทองคำกระถางหยกตามรอบมา
ทอง ทင့်พระบนพระแท่น และได้มีทองไว้พันธำช้อย
เพาะปลูก คือ ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า เมล็ดนาเด้า เมล็ดถั่ว
แดงต่าง ๆ ถั่วต่าง ๆ ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ลูกเดือย งา
ของกำหนดตั้งละ 2 ทะนาน เผือก มันต่าง ๆ ตั้งละ
10 เ้า รอบโรงพระราชพิธีบิณฑบาตจักร กระดาษ
วงสายสิญจน์ เวลาที่พระเจ้าแผ่นดินออกทรงถวายผ้า
สบงจีวร พระยาแรกนันทายพระสงฆ์ มีพานรูปเทียน
ดอกไม้บูชาพระและรับศีลและฟังสวด เวลาพระสวด
นั้นทางสายสิญจน์พาดที่ตัวพระยาแรกนา นางเทพ 4
คนนั่งฟังสวดในม่านหลังพระแท่นมณฑล เมื่อพระเจ้า
แผ่นดินทรงศีลแล้วทรงจุดเทียนพานเครื่องนมัสการที่
พระแท่นมณฑล และทูลขอพลับพลาทรงสุหร่าย
ประพรมและเจิมพระพุทธรูป เทวรูป อาลัยกษัตริย์นาง
ห่มขาว รับทางสายสิญจน์พาดบาและอ่านคำประกาศ
เรื่องราวเกี่ยวกับนาในพุทธศาสนา เมื่ออ่านจบแล้ว
พระสงฆ์สวดมนต์ จบแล้วพระราชทานนาตั้งขี้ไป

มะตุม ทรงเจิมมือ พระยาแรกนาและเทพทั้ง 4 พระ
แรกนาได้รับพระราชทานพระธำมรงค์ มณฑปนา
ให้ไปสวมนในวันแรกนา 2 วง แล้วพระครูพุดธิบาล
นำตั้งขี้ให้ในมะตุม เมื่อพระราชทานนาตั้งขี้ พระสงฆ์
สวดชัยนโต ประโคมพิณพาทย์เป็นเสร็จในเวลา
รุ่งขึ้นเลี้ยงพระสงฆ์แล้วแห่พระพุทธรูปกลับเป็น
เสร็จพิธีพืชมงคล

พระราชพิธีจรดพระนังคัลเริ่มแต่เวลาบ่าย
สวดมนต์พระราชพิธีพืชมงคล มีกระบวนแห่
เทวรูปพระอิศวร พระอุมา พระนารายณ์ พระ
วิฆเนศวร พระพลเทพแบกไถ กระบวนแห่มังกร
สูง กลองชนะ ออกจากพระบรมมหาราชวังเข้าสู่โรง
ทุ่งสมบายนหลวงเวลาค่ำ พระมหาราชครู ทำ
เหมือนอย่างพระราชพิธีอื่น ๆ รุ่งขึ้นมีกระบวนแห่
พระยาแรกนา เกณฑ์คนเข้ากระบวนแห่ 500 คน กระ
บวนแห่ตรงตำแหน่งพระยาแรกนาคือ เสลี่ยงพระ
แรกนาสี่พันบั้งสุรย์ มีหลวงในมหาดไทย 1 คู่ กล
โหม 1 คู่ กรมท่า 1 คู่ กรมนา 1 คู่ กรมวง
กรมเมือง 1 คู่ กระบวนแห่ตกแต่งกรักรางของ
พระยาแรกนาแต่งตัวเหมือนชนชั้นชา เมืองวัง
ไปจุดรูปเทียนบูชาเทวรูป แล้วตั้งสัตยาธิษฐาน
สามชั้น มีผ้าลายหกกบ ห้ากบ สิบกบ ถ้าจับได้ผก
เป็นคำทำนายว่าน้อย ถ้าได้ผกแถบห้าจะมาก
จับได้ผกได้กึ่งผกนั้นทักบอกชนหนึ่ง ราชบัณฑิต
พระเตาเทวรูปประนั้พระพนมดขางหน้า พราหมณ์
พระพลเทพคนหนึ่ง เป่าสังข์ 2 คน พระยาชั้น
พระมหาราชครูพิธีชั้นประตักดัมหม์แดงไล่ตะไป
สามรอบแล้วแปรโดยกว้างสามรอบ นางเทพทั้ง 4
กระเข้าปลูกข้าวกระเข้าทอง 2 คน กระเข้าเงิน 2
ออกไปให้พระยาโปรยหว่านข้าว และไล่กลับออก
รอบแล้วกลับมาขึงที่ปัก ปลดพระโคออกกินของ
ทนาย 7 ตัว คือ ข้าวเปลือกข้าวโพด ถั่ว งา เหล้า
หญ้า ถ้าพระโคกินสิ่งใดก็มีคำทำนายว่าสิ่งนั้นจะบริ
แต่ก็เป็นคำกล่าวที่ไม่จริงจึงมักกัน เช่น ถ้าพระโค
เหล้ากับปัญหาคำทำนายส่วนใหญ่มีคำกัน คือ
หารผลาหารจะบริบูรณ์ ก็เป็นการเสด็จพิช ได้แห่
และเทวรูปกลับ ต่อมาประชาชนที่มาดูก็เข้ามาแ่ง
ข้าวจนไม่เหลือ พรรณข้าวที่เก็บไปนั้นนำไป
พรรณข้าวปลูกของตัวเพื่อเป็นสวัสดิมงคลแก่นา
อุ้งเงินจะทำให้เกิดประโยชน์นอกงาม

หน้าเขต

หลักฐานที่ปรากฏ

ประวัติที่มา

พระราชนิพนธ์

ฉบับ

พระยา
เทพ
ศาส
ระส
วลา
บน
พระ
เทพ
ระส
ม
โรง
ทำ
พระ
ระบ
พระ
ก
วัง
ยัง
ง
น
สา
าก
เจ
น
บ
ไป
ง
น
บ
ของ
เหล
บ
ระ
ค
เท
า
ไป
นา

เดือน	พระราชพิธี - พิธี	ประวัติที่มา	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ
เดือน 12	พระราชพิธีจองเปรียง	๘ จักรพรรดิแห่งพราหมณ์ เพื่อบูชาเทพเจ้าทั้งสาม คือ พระพรหม พระนารายณ์ และพระอิศวร ต่อมาเมื่อนับถือพุทธศาสนา การบูชาเปลี่ยนไปเป็นการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และบูชาพระพุทธบาท ๘ จักรพรรดิแห่งพราหมณ์แท้	เรื่องนางพนาศเรียกว่า พระราชพิธีจองเปรียง ตามภูมิณฑลเขยราบาเรียกว่า พิธีจองเปรียงลลิตหุตโดยโคม	จะมีมาแต่ตรงไหนไม่ปรากฏ เขาใจว่าน่าจะมตงแต่สมัยกรุงสุโขทัย และมีมาจนถึงรัตนโกสินทร์
พิธีเคตีเกยา	การพระราชกุศลฉลองไตรปิ	๘ จักรพรรดิแห่งพราหมณ์แท้	ไม่ปรากฏว่า เป็นธรรมเนียมมีมาแต่ครั้งกรุงเก่าแต่ประการใด เป็นธรรมเนียมสมัยรัตนโกสินทร์	๘ จักรพรรดิแห่งพราหมณ์แท้ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ให้เลื่อนมาทำพิธี ในเดือน 12 ซึ่งแต่เดิมทำกันในเดือนธันวาคมเป็นพระราชมารดาเพื่อชมชมในการพระราชกุศล เพื่อชมชมในการที่ได้อรรถถวายผ้าไตร นอกจากที่ฐานแก่พระสงฆ์ทำกิจ และพระราชทาน
การลอยพระประทีป	การลอยพระประทีป	ไม่ทราบว่า เป็นพระราชพิธี และเมื่อพระพุทธพราหมณ์ พิธีสงฆ์ของลือเป็นนิกายเถรวาทในวังไปเมื่อก่อนเคยมีเฉพาะในวันสงกรานต์ สมัย ร. 4 ได้ใหม่ในเดือนหนึ่ง ๆ เว้นเฉพาะหาเดือนคือ เดือนเจ็ด เดือนเก้า	เรื่องนางพนาศเรียกว่า ลอยกระทงทรงประทีป ภูมิณฑลเขยราบาเรียกว่า พิธีเคตีเกยาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	จะมีมาแต่ตรงไหนไม่ปรากฏ เขาใจว่าน่าจะมตงแต่สมัยกรุงสุโขทัย และมีมาจนถึงรัตนโกสินทร์
พระราชกุศลกาลาดำเนิน	พระราชกุศลกาลาดำเนิน	ไม่ทราบว่า เป็นพระราชพิธี และเมื่อพระพุทธพราหมณ์ พิธีสงฆ์ของลือเป็นนิกายเถรวาทในวังไปเมื่อก่อนเคยมีเฉพาะในวันสงกรานต์ สมัย ร. 4 ได้ใหม่ในเดือนหนึ่ง ๆ เว้นเฉพาะหาเดือนคือ เดือนเจ็ด เดือนเก้า	เรื่องนางพนาศเรียกว่า ลอยกระทงทรงประทีป ภูมิณฑลเขยราบาเรียกว่า พิธีเคตีเกยาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	จะมีมาแต่ตรงไหนไม่ปรากฏ เขาใจว่าน่าจะมตงแต่สมัยกรุงสุโขทัย และมีมาจนถึงรัตนโกสินทร์

เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติที่มา	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ
เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติที่มา	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ
เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติที่มา	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ
เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติที่มา	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ
เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติที่มา	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ
เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติที่มา	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ
เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติที่มา	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ
เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติที่มา	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ

เดือน	พระราชกฤษฎีกาพระราชทาน	เป็นพิธีพุทธ	ประวัติที่มา	ไม่กล่าวถึงที่มา	หมายเหตุ
	พระราชพิธีอภิเษก	๘ เป็นพิธีพุทธ	๘ เป็นพิธีพรหมณ์	๘ หลักฐานที่ปรากฏ	๘ คชกเลิกมาตั้งแต่ครั้งกรุงเก่าในคำให้การของขุนหลวงหาวัดไม่ปรากฏ
๔ เดือน	พระราชพิธีบวงสรวง	๘ เป็นพิธีพรหมณ์	๘ เป็นพิธีพรหมณ์	๘ มีปรากฏในกฎหมายตราสามดวงว่า การพิธีบวงสรวงพระโคทิดินเดย	๘ หลักฐานหาได้ไม่ละเอียด คงยกเลิกหรือสูญตั้งแต่ครั้งอยุธยา
	พระราชพิธีตรียัมปวาย	๘ เป็นพิธีพรหมณ์	๘ เป็นพิธีพรหมณ์	๘ ในเรื่องนางพญาศรีสุทนต์ปรากฏว่า พระตรียัมปวายและตรียัมปวายในกฎหมายตราสามดวงปรากฏว่า พระตรียัมปวาย	๘ พราหมณ์แพร่พิธีพุทธไว้ด้วย
๔ เดือน	การพระราชกุศลถวายผ้าป่า	๘ เป็นพิธีพุทธ	๘ เป็นพิธีพุทธ	๘ เกิดในสมัย ร. ๔	๘ มีผู้จัดพิธีตรียัมปวาย เพื่อเป็นโอกาสสวดมนต์แก่ภิกษุสงฆ์
	การพิธีถวายทาน	๘ เป็นพิธีพรหมณ์	๘ เป็นพิธีพรหมณ์	๘ เรื่องนางพญาศรีสุทนต์ปรากฏว่า พระตรียัมปวายและตรียัมปวายในกฎหมายตราสามดวงปรากฏว่า พระตรียัมปวาย	๘ ไม่ปรากฏในไตรปิฎก ครั้นรัตนโกสินทร์ไม่เคยทำ มาปรากฏว่าทำในสมัย ร. ๔
	การพิธีถวายทาน	๘ เป็นพิธีพรหมณ์	๘ เป็นพิธีพรหมณ์	๘ เกิดสมัย ร. ๔	๘ เกิดสมัย ร. ๘
	การพระราชกุศลถวายพระพุทธรูป	๘ เป็นพิธีพุทธ	๘ เป็นพิธีพุทธ	๘ เกิดสมัย ร. ๘	

เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติดำเนินการ	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ
๕ เดือน	การสมโภชฉัตร พระราชพิธีสถาปนา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	เรียกว่าตรุษสงกรานต์ เป็นการทำบุญใหญ่ของชาวล้านนา ๕ เดือน เป็นพิธีพุทธ	๕ เป็นพิธีในกรุงเก่าในสมัย ร. ๕ ไม่ปรากฏ ๕ เป็นพิธีมาแต่เดิม	๕ ท้าวเวียงในเดิมนั้น ๑๒ วาของเดิม แต่หลังสงครามต้นฝน ความจริงกาลานุกรมไทย พิธีตรุษ พิธีสารท เจ้าพระยา ออกพรรษา และท้ายฉลองไตรเบญจมาศแต่เดิม ส่วนท้าววิชาญขุนานเกิดสมัย ร. ๒
๕ เดือน	การตั้งเวียงเวทดา สมโภชเครื่อง เลี้ยงโต๊ะใหม่	๕ เป็นพิธีพุทธ เป็นการพระราชกุศลสดับปกรณ์พระบรมอัฐิ ตั้งเครื่องสังเวยโต๊ะเงินแดงโต๊ะฝรั่ง	๕ เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๔	๕ มาเลิกเสียเมื่อสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕
	พระราชพิธีศรีสังฆปานกาล	๕ เป็นพิธีพราหมณ์ การแสดงความซื่อสัตย์ โดยการดมนานาจำนวาร	๕ มาแต่โบราณ	
	พระราชพิธีเจษณพริศว์สวนาน	๕ เป็นพิธีพราหมณ์ มีพุทธเจ้าแทรกสมยสมเด็จพะระเอกาทศรถ	๕ เรืองนางพนาศเรียกว่าพระราชพิธีเจษณพริศว์สวนาน (พระราชพิธีสวนานใหญ่) ๕ กฎมณเฑียรบาลเรียกว่าการพระราชพิธีเจษณพริศว์สวนาน	๕ พระราชพิธีสวนานเวลแยกเป็นพิธีทำเรื่องกันเป็นเดือน ๘ พิธีคือ ๑. การพิธีทอดเชือก ด้ามเชือก ๒. การพิธีสระสวนานใหญ่ ๓. การพิธีเจษณพริศว์สวนาน ในสมัยก่อนรัตนโกสินทร์เรียก รวม ๆ กันไป
เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติดำเนินการ	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ

เดือน	พระราชพิธี-พิธี	ประวัติที่มา	หลักฐานที่ปรากฏ	หมายเหตุ
เดือนหก	พิธีสงกรานต์ (การเถลิงศกสงกรานต์) การพระราชกุศลต่อพระทวย และตทวาทิต	๘ จีฬ เป็นพิธีทางพุทธ ๘ จีฬ เป็นพิธีทางพุทธชาวมณฑลของ ประณต (อาหาร) ทอดถวาย พระพุทธรูปแทนของจริง	เริ่มราชวงศ์ไชยงราช	
	พระราชพิธีพืชมงคล และจรด พระนังคัล	๘ จีฬ จรดพระนังคัล เป็นพิธีพราหมณ์ ส่วนพืชมงคลเป็นพิธีพุทธ คือ การทำขวัญพืชนันต์ต่าง ๆ ส่วน จรดพระนังคัลเป็นการลงมือไถ	๘ จีฬ เรื่องนางพามาตเรียภพราชพิธี ไพศาชจรดพระนังคัล กฤตมณฑลเรียภพว่าไพศาช จรดพระนังคัล	๘ จีฬ พืชมงคลมาตามมาในชนหลัง
	การวิสาขบูชา	๘ จีฬ เป็นพิธีพุทธ	๘ จีฬ เรื่องนางพามาตเรียภพว่าไพศาช วิสาขบูชา ในกฤตมณฑลเรียภพว่าไพศาช	๘ จีฬ พิธีวิสาขบูชาปรากฏในหนังสือ นางพามาตเรียภพว่าไพศาช ปรากฏ เขาใจว่าคงเลื่อมมานาน ในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มมีใน รัชกาลที่ ๒
เดือนเจ็ด	พระราชพิธีเคณฑ์	๘ จีฬ เป็นพิธีพราหมณ์ มีการทวง เสี่ยงทายความอยู่เย็นเป็นสุข	๘ จีฬ เรื่องนางพามาตเรียภพว่าไพศาช เคณฑ์ ในกฤตมณฑลเรียภพว่าไพศาช ปรากฏ	
	พระราชพิธีทูลเกล้าฯ ถวายพระบาท	๘ จีฬ ไม่ปรากฏในพิธีพราหมณ์	๘ จีฬ ในกฤตมณฑลเรียภพว่าไพศาช นาดงพระบาท	๘ จีฬ คำให้การของชนหลวงทวดว่า เป็นพิธีในเดอนเกา เรียกว่าพิธี พราหมณ์บรรทมสินธุ์
	การพระราชกุศลสถาปัต การพระราชกุศลหล่อเทียนพรรษา	๘ จีฬ เป็นพิธีพุทธ การทำบุญเผาผลไม	๘ จีฬ เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๔	

เดือน	การพระราชพิธี - พิธี	ประวัติกษัตริย์	ประวัติกษัตริย์	เหตุการณ์สำคัญ	หมายเหตุ
เดือนสิบเอ็ด	การพระราชกุศลทักษาภิเษก การเฉลิมพระชนมพรรษา	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ (เฉพาะธรรมยุติ นิกาย) เป็นพิธีพุทธ	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ (เฉพาะธรรมยุติ นิกาย) เป็นพิธีพุทธ	๘ ๖ เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๔ น่าจะมาแต่ครั้งกรุงเก่า และมี เฉพาะรัชกาลนั้น เพราะวัน ประสูติยังไม่ตรึงกัน	รัชกาลที่ ๕ กล่าวว่าคงจะตรงกับ พิธีตุลาการในสมัยอยุธยา
	สวดมนต์วตพระศรีรัตนศาสดา- ราม	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ แสดงความเคารพ บูชาต่อพระแก้วมรกตตอนเฉลิม พระชนมพรรษา	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ แสดงความเคารพ บูชาต่อพระแก้วมรกตตอนเฉลิม พระชนมพรรษา	๘ ๖ เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๔	
	สวดมนต์สวดพระเคราะห์	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ	๘ ๖ เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๔	
	การสวดมนต์พระสงฆ์ธรรมยุติ นิกาย	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ เกิดพร้อมกบฏ สวดมนต์สวดพระเคราะห์และ ทำตอมมาทัก	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ เกิดพร้อมกบฏ สวดมนต์สวดพระเคราะห์และ ทำตอมมาทัก	๘ ๖ เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๔	
	สวดมนต์พระสงฆ์มหานิกาย	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ	๘ ๖ เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๔	
เดือนสิบแปด	ถวายเทศนา การแจกทาน (ระหว่างเฉลิมพระชนมพรรษา) การประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการถวายชัยมงคล	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ	๘ ๖ เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๔	มีเฉพาะรัชกาล
	การอาชุรพิธี	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ	๘ ๖ เป็นพิธีพุทธ	๘ ๖ เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๔	รัชกาลที่ ๕ ไม่ได้ทรงพระราช นิพนธ์ไว้ใน ๕ ข้อความในเดือน ๑๑ ซึ่งคัดมาจากกฎหมายพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๕